

Perspektiva prvog lica

Trošelj, Mateo

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:337055>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
FILOZOFIJA I POVIJEST

Diplomski rad

Perspektiva prvog lica

Mateo Trošelj

Rijeka, prosinac 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
FILOZOFIJA I POVIJEST

Diplomski rad

Perspektiva prvog lica

Matični broj studenta: 0009043487

Student: Mateo Trošelj

Mentor: prof. dr. sc. Boran Berčić

Rijeka, prosinac 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Naturalizam	5
2.1 Reduktivni naturalizam	8
2.2 Liberalni naturalizam	9
3. Perspektiva prvog lica.....	9
3.1 <i>Biti netko</i>	13
4. Redukcija perspektive prvog lica.....	15
4.1 Nespretni kupac Johna Perryja	15
4.3 David Lewis.....	16
4.4 John Searle.....	16
4.5 Mogu li kognitivne znanosti spasiti naturalizam?.....	17
5. Eliminativni naturalizam.....	18
5.1 Daniel Dennett	19
5.2 Thomas Metzinger.....	20
6. Metafizički argument protiv naturalizma.....	22
6.1 Put od svijesti do samo-svijesti.....	24
6.2 Objektivnost perspektive prvog lica	25
7. Pozitivni argumenti protiv naturalizacije perspektive prvog lica	29
7.1 Stjecanje pojmova	30
7.2 Stjecanje <i>Self-concepta</i>	31
7.3 Od pojma prvog lica do svojstava prvog lica.....	33
7.4 Kompletna ontologija mora sadržavati perspektivu prvog lica.....	34
8. Primjene perspektive prvog lica	36
8.1 Osobe	36
8.2 Uvjeti za osobni identitet	37
8.3 Postojanje drugih osoba.....	38
9. Zaključak	39
10. Literatura	41

1. Uvod

U ovom radu baviti ću se perspektive prvog lica. Postoji li perspektiva prvog lica, ako postoji, na koji način postoji, kako znamo da ona postoji, što je ona zapravo? Ovo su samo neka od pitanja na koja ću ponuditi odgovor, a preventivno ću se oslanjati knjigu Lynne Rudder Baker naslova *Naturalism and the First – Person Perspective*. Ona u svojoj knjizi daje nove poglede na problem postojanja prvog lica, preispituje postavke naturalizma, te nastoji pokazati da nam je perspektiva prvog lica potrebna i da bez nje ne možemo.

Prvo ću razmotriti različite oblike naturalizma i uvjete koje postavljaju. Nastojat ću pokazati što je opći duh naturalizma, ponuditi neke definicije te navesti njegove dobre, ali i loše strane. Naturalistički kriteriji postojanja stvari u svijetu ponekad mogu biti previsoki. Zbog toga naturalizam ima problem i s perspektivom prvog lica. detaljno ću razmotriti dvije varijante naturalizma – reduktivni naturalizam i liberalni naturalizam te pokazati kako oni izlaze na kraj s perspektivom prvog lica.

Nakon toga ću pobliže analizirati karakteristike perspektive prvog lica, što je, te zašto uopće predstavlja problem za naturalizam. Razmotriti ću uvjete za redukciju i/ili eliminaciju perspektiva prvog lica. Nakon toga ću razmotriti Bakerine argumente protiv redukcije i/ili eliminacije perspektive prvog lica. U podpoglavlju *Biti netko* može se vidjeti važnost perspektive prvog lica. Posebno ću razmotriti problem koji je prvi postavio Thomas Nagel, a to je kako od svih mogućih ljudi na svijetu ja jesam baš Mateo Trošelj (u daljnjem tekstu MT).

Slijede pokušaji naturalizacije perspektive prvog lica redukcijom. Razmotrit ću gledišta istaknutih filozofa kao što su John Perry, David Lewis i John Searle. Razmotrit ćemo Bakerine argumente kojima ona odbacuje ove pokušaje koji su još pojačani nekim mojim osvrtima na problem. Nakon toga slijede pokušaji potpune eliminacije perspektive prvog lica od strane Daniela Dennetta i Thomas Metzingera koje Baker i ja također odbacujemo, te ću ponuditi još neke argumente koji su usmjereni protiv naturalizma.

Budući da perspektivu prvog lica nije moguće naturalizirati slijede pozitivni argumenti za postojanje perspektive prvog lica. Opisat ću kako Baker dolazi do razvoja perspektive prvog lica kroz dvije faze, osnovnu perspektivu prvog lica i robusnu perspektivu prvog lica. Prikazat ću razliku između njih te navesti Bakerine uvjete za razvoj robusne perspektive prvog lica, zašto nam je ona značajna, kakve koristi imamo od nje i koja je njezina funkcija. Nastojat ću pokazati da perspektiva prvog lica ima neke objektivne karakteristike i da nije isključivo subjektivna.

Na samom kraju razmotrit ćemo primjene perspektive prvog lica u svakodnevnom životu i time uočiti njenu nezaobilaznost i potrebu za njom. Vidjet ćemo da se bez robusne perspektive prvog lica ne bismo mogli razlikovati od drugih bića, niti od ostalih stvari koje postoje u svijetu.

2. Naturalizam

Sve većim napretkom znanosti u filozofiji se javljaju gledišta koja smatraju da je znanost ta koja će nam dati odgovore na sva pitanja, pa tako i o tome koja je prava priroda stvari i tome što sve postoji u svijetu. Naime, danas se smatra da je znanost ta koja ima istinite stavove o svijetu koji nas okružuje. Doista, nije jasno koja bi nam druga ljudska aktivnost mogla dati istinite stavove o svijetu (možda astrologija, religija, politika...). Takvo gledište u filozofiji se naziva *naturalizam*. Osnovna teza ovog gledišta jest da su znanost i filozofija partneri koji se međusobno nadopunjavaju. Naturalizam je primamljivo filozofsko gledište jer zadržava duh znanosti. Zbog općeg naturalističkog stava odbacujemo vjerovanja da duhovi škripe vratima, da grmi zato što se Bog ljuti, da voodoo i magija imaju rezultate... Iza svega stoje dobra, znanstvena, naturalistička objašnjenja zašto te stvari nisu istinite. Naturalizam jest:

Simpatija prema gledištu da na kraju ništa ne odolijeva objašnjenjima metoda karakterističnih za prirodne znanosti. ...Glavni problem za naturalizam je definiranje što možemo smjestiti u poželjne znanosti, a kojim elementima tamo nije mjesto. (Balckburn 1996: 255)

Ili

To je gledište prema kojem je sve prirodno tj. sve što postoji pripada svijetu prirode, i kao takvo se može proučavati metodama koje su prikladne za proučavanje takvog svijeta, a očigledne iznimke se nekako mogu odbaciti objašnjenjima. (Honderich 2005: 640)

Koju god od ovih definicija da odaberemo, jasno je da se naturalizam zalaže za to da su znanost i znanstvene metode te koje određuju što sve postoji oko nas. Glavna tvrdnja *fizikalnog naturalizma* (koji je najrelevantniji za našu raspravu) jest da se sve što postoji na svijetu može svesti na mikrofizičke dijelove i međusobnu interakciju između njih. Dakle, fizika je po njima u osnovi svega i sve se može objasniti pomoću proučavanja fizike. Iz ovih pretpostavki može se zaključiti da se fizikalni naturalizam *odriče bilo čega što ima ikakve nadnaravne konotacije*. Evo i jednog lijepog citata kako bi bilo jasnije koje su zadaće

znanosti: "U dimenziji opisivanja i objašnjavanja svijeta, znanost je mjerilo svih stvari, o onome što je, da to jest, i o onome što nije, da to nije." (Sellars 1963: 173)¹

Što nam onda naturalizam može reći o pravoj prirodi svega što postoji? Kako naturalizam može objasniti perspektivu prvog lica? Može li u naturalističkom svijetu bez neke centralne perspektive promatranja postojati perspektiva prvog lica? Može li se, u takvom svijetu, znati da sam ja MT? Ima li u potpunom opisu svijeta kakav nam daje naturalizam nema mjesta za perspektivu prvog lica? Imati perspektivu znači promatrati svijet iz neke točke gledišta. Ako opisujemo svijet iz svoje točke gledišta, onda dajemo *personalni* opis svijeta, a ako gledamo na svijet iz neutralne točke, tj. bez točke gledišta, onda dajemo *impersonalni* opis svijeta. Personalne rečenice su *Nalazim se u Pjongjangu.* i *Ovaj mi parfem jako lijepo miriše.*, dok bi impersonalne rečenice bile *MT se nalazi u Pjongjangu.* i *MT-u taj i taj parfem na jako lijepo miriše.* Možda bi lakše bilo za razumjeti kroz književnost, personalni način pisanja je kada se pripovjeda iz prvog lica, često glavnog lika, a impersonalni način pisanja je navođenje opisa bez perspektive pripovjedača.

Naturalizam gleda na svijet kao da je impersonalan; ono što postoji su sve pojedinci i sva njihova svojstva, ali ništa od toga ne zahtjeva pozivanje na išta što se može izraziti u prvom licu. (Baker 2013: xiv)

Kao što vidimo iz ovog citata naturalizam negira postojanje perspektive prvog lica. Za njih je postojanje prvog lica zapravo pseudo-problem i oni smatraju da sve što se može reći iz prvog lica se isto tako može reći i u trećem licu. Kad netko kaže: "Ja sam MT.", oni zamjenicu ja tretiraju kao indeksikaliju. Indeksikalije su riječi koje ovise o tome tko, kada i gdje ih izgovara. To su riječi poput *ja, ovdje, sada, danas...* Ako kažem *Danas je utorak*, moja rečenica ima točnu istinosnu vrijednost samo onda kada je stvarno izrečena u utorak. Za njih je *ja* nešto što ovisi o vremenu i osobi koja je to izrekla. Kada ja kažem: "Ja sam MT.", naturalisti misle da se to može prevesti i kao: "MT je MT.", bez potrebe za indeksikalijom *ja*. Naturalisti smatraju da se sve indeksikalije mogu u potpunosti zamjeniti drugim, objektivnijim izrazima. Slijedi citat Hansa Reichenbacha koji je pokušao preformulirati indeksikalije u objektivni jezik:

Lako možemo vidjeti da se sve ove riječi mogu definirati u terminima izraza 'ovaj *token*'². Riječ 'ja', na primjer, znači isto kao i 'osoba koja je izgovorila taj *token*'; 'sada'

¹ Preuzeto od: Baker 2013: 05.

² *Token* znači pojedini primjerak izgovorene riječi ili izraza

znači isto kao i 'vrijeme u kojem je taj *token* izgovoren'; 'ovaj stol' znači isto kao i 'stol u kojeg pokazuje onaj tko izgovara taj *token*'. Stoga se trebamo samo informirati u značenje izraza ovaj *token*. (Reichenbach 1966: 284)

Dakle, prema Reichenbachu, sve što se može izreći u prvom licu, može se isto tako izreći i u objektivnom trećem licu. Baker kroz svoju knjigu nastoji dokazati da impersonalni opis svijeta nije potpun jer mu nedostaje perspektiva prvog lica koja se ne može reducirati, niti eliminirati iz potpunog opisa svijeta. Ona nastoji pokazati da je perspektiva prvog lica potrebna i da doprinosi potpunom opisu stvarnosti.

Sada ću detaljnije razmotriti zahtjeve naturalizma: "(1) Stvarnost je ono što nam prirodne znanosti govore i ništa više od toga, i (2) naša vjerovanja su opravdana jedino kada su testirana znanstvenim metodama." (Baker 2013: xvi.)

Citat nam govori da je stvarnost samo ono što nam znanost može reći da postoji i da su naša vjerovanja opravdana jedino metodama koje su znanstveno prihvaćene. Problem je u tome što izgleda da postoji mnogo drugih entiteta koji se ne mogu objasniti znanošću, a ipak se čini da postoje. Npr: matematički entiteti, normativnost, značenja odgovornost, moral, sloboda... dakako, ovom popisu treba dodati još i perspektivu prvog lica. Da bi se to moglo ostvariti, treba dokazati da se perspektiva prvog lica ne može reducirati na treće lice, niti da se može eliminirati iz potpunog opisa svijeta. Svaki dosadašnji pokušaj reduciranja ili eliminiranja perspektive prvog lica je prema Baker ili ostavio neki trag perspektive prvog lica u metafizičkom smislu ili je ostao inkohherentan. (Baker 2013:xxiii) Ovdje ću se pozabaviti samo onim vrstama naturalizama koji su bitni za raspravu o perspektivi prvog lica.

Sve naturalističke teorije motivirane su epistemološkim kriterijem stvarnosti – postoji samo ono što možemo razumjeti na ovaj (naturalistički) način. (Nagel 1986:15) Uzaludno je pokušati analizirati mentalne fenomene i prikazivati ih kao dijelom 'vanjskog' svijeta. Subjektivne značajke svjesnih mentalnih procesa – suprotstavljene njihovim fizičkim uzrocima i efektima – se ne mogu predstavljati kao da ih možemo proučavati metodama za proučavanje fizičkog svijeta, ako one to nisu.

...postoji više od stvarnosti od one koju nam pokazuje fizikalni pojam objektivnosti. Ali nevjerojatno je da ovo nije svima očito. Fizičko je postalo tako neodoljivo privlačno, i dominiralo je idejama o tome što sve postoji, da su mnogobrojni pokušaji napravljeni da se sve svrsta kao njihovo i porekne stvarnost svega onoga što ne može biti tako reducirano. Kao rezultat, filozofija uma ima iznimno nevjerojatne pozicije (Nagel 1986: 15)

Ovaj citat nam najbolje prikazuje kakvo je bilo stanje 80.ih godina prošlog stoljeća u filozofiji uma, i naglašava nedostatke naturalizma, a neki od tih su odbacivanje (često tradicionalnih) stajališta koja su suprotstavljena naturalizmu i ne priznavanje postojanja nekim entitetima za koje nam intuicija kaže da ipak postoje.

Baker razlikuje dvije vrste naturalizama i ja u ovom radu slijedim tu podjelu – reduktivni (jači) naturalizam i liberalni (slabiji) naturalizam.

2.1 Reduktivni naturalizam

Reduktivni naturalizam želi sve stvari koje postoje svesti na mikrofizičke dijelove. Sve promjene i sve što postoji zapravo nije ništa drugo nego atomi i molekule koje ih izgrađuju i međusobna interakcija između njih. Proučavanjem promjena u samim mikrogradivnim česticama možemo opisati cijeli svijet i sve što se u njemu nalazi. Izgleda da napretkom znanosti ovakav vid naturalizma sve više dobiva na popularnosti, budući da se smatra da je znanost sve bliže istini i onome kako stvari stvarno jesu. Realnost je potpuno dehumanizirana, budući da se svodi na mikročestice. Uspješna redukcija perspektive prvog lica u potpunosti bi se izražavala u terminima trećeg lica. Treba pokazati da se perspektiva prvog lica može reducirati na mikrofizičke čestice.

Međutim, ovakvo gledanje na znanost ima i nekih problema koji nisu u skladu s uobičajenim razmišljanjem ili "zdravim razumom". Ako slijepo vjerujemo u znanost, tada dobijamo jedan potpuno novi, "znanstveni" svijet koji se u potpunosti razlikuje od ovog "svakidašnjeg" svijeta kako ga mi doživljavamo i na koji smo navikli. Činjenica da sam ja gladan, je li ona zapisana u atomima i praznom prostoru? Naš svakidašnji svijet sastoji se od stolova, stolica, knjiga, jabuka, kuća..., dok znanstveni svijet to sve poriče. Ono što se nama čini kao predmeti koje vidimo su zapravo samo atomi i prazan prostor, većinom samo prazan prostor. Dakle, ako ja sjedim na stolici i ako je znanstvena slika svijeta u pravu, onda ja zapravo ne sjedim na stolici nego sjedim na velikoj većini praznog prostora, a to se čini kontra intuitivno, pa možemo reći da se znanstvena slika svijeta zapravo udaljuje od onog što nazivamo zdravim razumom.³ Ako je reduktivni naturalizam istinit, tada se čini da cijeli svijet kakvim ga mi vidimo nije ništa drugo nego iluzija, a zapravo postoji samo 'znanstveni' svijet.

Ova prva verzija naturalizma je zahtjevnija, jača zbog toga što ima teže kriterije postojanja. Vidjet ćemo da se liberalni naturalizam ne svodi samo na redukciju ili eliminaciju 'sumnjivih' entiteta, a i metode koje koristi nisu striktno znanstvene.

³ Berčić, Znanosti i istina, poglavlje 1.2

2.2 Liberalni naturalizam

Sa druge strane, liberalni naturalizam pokušava izbjeći problem tako da priznaje postojanje "filozofski sumnjivih" entiteta koji su nereducibilni na mikročestice i ne mogu se eliminirati, ali i dalje ne spadaju u natprirodno. Treba pronaći nešto što smo svi spremni prihvatiti, ali to ne spada u znanstvene metode, niti u nadnaravno. Nešto takvo što spominju je konceptualna analiza, misaoni eksperimenti i introspekcija. Također spominju brojeve kao entitete koji zasigurno postoje u svijetu, iako oni ne mogu uzročno djelovati na svijet koji proučava znanost, ali su nereducibilni i ne može ih se eliminirati. Oni žele proširiti naturalizam tako što priznaju postojanje entitetima koji su na drugi način uspješni u realnosti, a nisu dokazivi znanošću. U nekim znanostima kao što su psihologija i kognitivna znanost, učinci prvog lica se smatraju kao dokazi za razne hipoteze, ali nijedna znanost ne uzima svojstva prvog lica kao metafizički značajna. (Baker 2013: 13) Psihologija implicitno koristi *ja* cijelo vrijeme svoga proučavanja, ali ne smatra da je to metafizički relevantno. Usprkos tome, ni jedna dosadašnja verzija naturalizma ne prepoznaje svojstva prvog lica kao dio svoje metafizike.

Može li se u entitete koje dopušta liberalni naturalizam ubaciti i perspektiva prvog lica? Meni se čini da ne. Kako ja vidim brojeve, pa i cijelu matematiku, oni postoje zato jer smo se mi tako dogovorili. Matematiku se može objasniti kao konvenciju- Drugim znanostima trebaju brojevi i matematika i ja se slažem s time da je veoma praktično imati takav koncept kao što su brojevi, ali ne mislim da oni stvarno postoje negdje u ovom svijetu. S druge strane, perspektiva prvog lica nije nešto oko čega smo se dogovorili, niti nešto što koristimo jer nam je praktično. Po mom mišljenju perspektivu prvog lica imamo, htjeli mi to ili ne. Kao što ćemo vidjeti kasnije, perspektiva prvog lica je nužni uvjet da bi postali osobe. Ona se razvija sukladno razvoju čovjeka od biološkog organizma do osobe. Ne možemo izabrati da nemamo perspektivu prvog lica. Bilo koje gledište naturalizma do sada razmatrano ne prepoznaje perspektivu prvog lica kao nešto što spada u potpuni opis svijeta. Sada ćemo pobliže vidjeti što je to perspektiva prvog lica.

3. Perspektiva prvog lica

Prirodno mjesto za početi diskusiju jest naša svojstvena točka gledišta. Jedan od najjačih motiva filozofije je želja za potpunom slikom objektivne stvarnosti. Znanost je isključivi arbitar pri prosudbi postoji li nešto. Budući da se smatra da je ta izjava točna, ako se nešto ne slaže sa znanošću, onda to niti ne postoji. Slijedi Bakerin argument kako je moguća naturalizacija svojstava bilo redukcijom, bilo eliminacijom:

(R) Svojstvo S je naturalizirano redukcijom ako i samo ako S snažno prevladava nad "prikladnim" mikrofizičkim svojstvima.

(E) Svojstvo postojanja S je naturalizirano eliminacijom ako i samo ako kompletna ontologija ne sadrži takvo svojstvo S. (Baker 2013: 29)

Znanstveni naturalizam je, dakle, istinit ako i samo ako je svako svojstvo o kojem je riječ naturalizirano ili redukcijom ili eliminacijom. Baker nastoji pokazati kako se perspektiva prvog lica ne može naturalizirati. Treba dokazati da ni jedan oblik naturalizma kao pogleda bez perspektive nije potpun, tj. ne daje nam potpunu sliku stvarnosti. Ako se izostavi perspektiva prvog lica iz opisa stvarnosti, tada ta stvarnost nije potpuna.

Sada kad smo vidjeli što je potrebno za naturalizaciju različitih svojstava, treba vidjeti što je zapravo perspektiva prvog lica i može li se ona naturalizirati. Imati perspektivu znači *percipirati svijet iz neke točke gledišta*. Podaci o prvom licu su oni podaci koji zahtijevaju perspektivu prvog lica. Dakle, pojava takvih podataka zahtjeva nešto od perspektive prvog lica.

Prema Baker zapravo postoje dvije vrste perspektive prvog lica: osnovna (*rudimentary*) perspektiva prvog lica i robusna (*robust*) perspektiva prvog lica. Osnovna perspektiva prvog lica nije karakteristična samo za ljude, nego i za neke druge životinje kao i djecu koja još nisu razvila osobnost, dok robusnu perspektivu prvog lica mogu razviti samo ljudi koji znaju koristiti jezik. Glavna razlika između osnovne i robusne perspektive prvog lica odgovara razlici između svijesti i samosvijesti. (Baker 2013: 30-31) Životinje, kao i djeca imaju svijest, imaju instinkt za preživljavanjem, gladni su, žedni, imaju potrebu za igrom i sl. Imaju ono što se zove nagon za samoodržanjem ili osnovni oblik perspektive prvog lica.

Međutim, samosvijest zahtjeva nešto više. Samosvijest zahtjeva samoevaluaciju, mogućnost donošenja sudova o kvaliteti vlastitih postupaka. Ta samosvijest odgovara robusnoj perspektivi prvog lica. Misli o sebi kao da sam to ja u prvom licu tipično su više vezane za samo-evaluaciju, nego za percepciju ili djelovanje i zbog toga njihove veze ne moraju uzrokovati bilo kakvo djelovanje. Čovjek počinje život s osnovnom perspektivom prvog lica, koja se postupno razvija u robusnu perspektivu prvog lica. Perspektiva koja nas zanima je robusna perspektiva prvog lica, karakteristična samo za osobe. Baker naziva pojam prema kojem sebe zamišljamo kao ja iz perspektive prvog lica *self-concept*⁴.

⁴ Na Hrvatskom jeziku nisam našao dovoljno dobar prijevod

"*Drago mi je što sam filozof*" sadrži pojmove *dragost, filozof* i moj *self-concept*." (Baker 2013: 33) Iz ovoga citata možemo zaključiti da imanje robusne perspektive prvog lica zahtjeva i znanje o sebi u prvom licu, odn. treba imati i *self-concept*. Ukoliko nam nedostaje *self-concept*, kao što je slučaj sa malom djecom, nedostaje nam i robusna perspektiva prvog lica. Dok ne razvijemo robusnu perspektivu prvog lica, još nismo osobe, ali imamo osnovnu perspektivu prvog lica. Ne može se točno reći kada je netko postao osobom, jer postajanje osobom je proces koji traje, pa ne možemo točno odrediti trenutak kada neko dijete postane osoba. Kada djeca steknu mogućnost poimanja sebe (kada razviju robusni oblik perspektive prvog lica) tada postaju osobom. Kada djeca počinju sama sebe prepoznavati, kada su svjesna da su to ona kad se pogledaju u ogledalo, to je dobar znak da se djetetov razvoj razvija u dobrom smjeru prema razvitku svoje robusne perspektive prvog lica, međutim, nije dovoljno. Dijete mora steći i *self-concept*. Djeca i druge neljudske životinje su svjesna bića, ali ne i samosvjesna bića.

Robusni oblik perspektive prvog lica je pojmovna sposobnost razmišljanja o sebi u prvom licu, kao objekt tog razmišljanja, bez korištenja imena, opisa ili referiranja na treće lice. (Baker 2013: xix) Ta sposobnost je karakteristična samo za ljude. Što netko misli iz perspektive prvog lica, to su misli o njemu samome, utjelovljenoj osobi. Drugim rječima, robusna perspektiva prvog lica je sposobnost poimanja sebe kao objekta svojih misli, onome prema kome su misli upućene. Robusna perspektiva prvog lica garantira nam da netko zna tko je on bez da mora birati koji će biti od ponuđenih stvari u okolini. Robusna perspektiva prvog lica je ono što razlikuje osobe od svih drugih stvari koje postoje. Ljudske osobe sa robusnom perspektivom prvog lica mogu evaluirati svoje želje i htjenja, mijenjati svoje navike i mogu odlučiti biti moralna bića, za razliku od drugih neljudskih životinja. Bilo kakav oblik samo-evaluacije (žaljenje, nadanje...) zahtjeva robusnu perspektivu prvog lica.

Možemo se zapitati pod kojim uvjetima mi možemo imati vjerovanja o svojim vjerovanjima? Odgovor će djelomično zahtjevati da imamo robusnu perspektivu prvog lica, bilo da se ovakva pitanja pitamo često ili ne. Slučaj je sličan kao sa samo-evaluacijom, nas se ovdje ne tiče točnost i objektivnost tih samo-evaluacija i propitivanja o vjerovanjima o vlastitim vjerovanjima, a za oboje nam je potrebna robusna perspektiva prvog lica, bila naša propitivanja točna ili ne. Ovo nam je važno jer moramo vidjeti može li znanost prepoznati razliku između toga da netko razmišlja o sebi u prvom licu i toga da netko razmišlja o nekom tko je on zapravo (kao što ćemo vidjeti u slučaju nespretnog kupca, može referirati na sebe bez znanja da je to on). Ako znanost ne može prepoznati ovu razliku, onda znanost izostavlja nešto važno o našoj stvarnosti.

Baker smatra da je za razvijanje robusnog oblika perspektive prvog lica potrebno naučiti prirodni jezik. Za nju razvijanje robusnog oblika dolazi oko druge godine života djeteta, onda kada djeca nauče dovoljno prirodnog jezika da mogu poimati sebe u prvom licu. (Baker 2013: 40) Meni se čini da poznavanje jezika nije nužno za razvijanje robusnog oblika perspektive prvog lica, ali o tome će biti više riječi nešto kasnije.

Biće koje ima samo osnovnu perspektivu prvog lica djeluje iz određene točke gledišta iz prvog lica bez potrebe da može pojmiti sebe kao ja iz prvog lica, ali takva životinja ipak ima neke osobine prvog lica kao što je briga za vlastite ozljede. Bića s osnovnom perspektivom prvog lica mogu opažati svoju okolinu i mogu intencionalno djelovati prema stvarima u toj okolini. Njihova mogućnost usmjerenja prema nekom cilju nam govori da ih trebamo svrstavati barem u minimalne agente. Životinja osjeća bol i brine se za svoje rane i u tome vidimo da ona ima osnovnu perspektivu prvog lica jer nju boli, ali isto tako ona nema predodžbu o tome da bi možda bilo bolje za nju da nekog drugog boli, ili nema predodžbu o tome što će joj se dogoditi ako se ne pobrine za te svoje ozljede.

Bića koja imaju samo osnovnu perspektivu prvog lica, zajedno sa bićima koja nemaju perspektivu prvog lica uopće, imaju samo biološki dane ciljeve i akcije koje ne mogu evaluirati niti modificirati, dok bića sa robusnom perspektivom prvog lica mogu evaluirati i modificirati svoje ciljeve. Za razliku od čimpanzi, osobe imaju mnoge ciljeve koji nisu vezani samo za preživljavanje i reprodukciju. (Baker 2013: 44)

Osnovna perspektiva prvog lica ima drugačiju ulogu kod neljudskih i ljudskih životinja. Kod neljudskih životinja ima biološku ulogu koja pomaže životinji za preživljavanje i razmnožavanje. Kod ljudskih životinja osnovna perspektiva prvog lica ima tu ulogu, ali i još jednu, dublju ulogu - ona treba omogućiti razvijanje robusne perspektive prvog lica, odn. treba omogućiti da se od malog djeteta razvije osoba.

Kako možemo za djecu reći imaju li još uvijek osnovnu perspektivu prvog lica ili se ona već razvila u robusnu perspektivu prvog lica? Evo primjera sa igračkama - dok robusna perspektiva još nije razvijena, djeca nemaju predodžbu o tome da igračke koje imaju su zapravo njihove. Jednom kada se robusna perspektiva počinje razvijati, djeca će početi razvijati posesivnost prema vlastitim igračkama (ili nekim drugim stvarima), te će se smatrati uvrijeđenima ako ih ne pitamo da posudimo neku igračku nego je samo uzmemo. Kada se djeca osjećaju uvrijeđeno i viču: "To je moje, prvo me moraš pitati ako ju smiješ posuditi!", to znači da su razvili robusnu perspektivu prvog lica i imaju svijet o sebi i onome što im pripada.

Kada dijete viče: "To je moje!", to nam pokazuje da dijete sebe doživljava iz svoje vlastite točke gledišta, možemo reći da sebe poima kao sebe.

3.1 *Biti netko*⁵

U ovom poglavlju razmotrit ću gledišta autora Thomasa Nagela i fokusirat ću se na problem koji je Nagel prvi uočio, a taj je kako u ovom svijetu neka određena osoba mogu biti ja? Ako prihvatimo subjektivnost i sve ono što s njom dobivamo, ako joj priznamo status postojanja u svijetu, dobivamo svijet pun ljudi sa umovima, koji imaju misli, osjećaje i percepcije koje ne mogu biti potpuno podčinjene fizičkom pojmu objektivnosti.

Svatko od nas razmišljajući o ovom svijetu bez točke gledišta, mora priznati da se čini kako jedna velika i bitna činjenica nedostaje iz opisa takvog svijeta: činjenica da je neka specifična osoba u njemu on sam. Kakva je to činjenica? Kakva vrsta činjenice je to – ako to je činjenica – da sam ja Thomas Nagel? Kako ja *mogu* biti specifična osoba? (Nagel 1986: 54)

Treba razumjeti ovaj problem na taj način da pokušamo shvatiti kako od svih drugih ljudi ja mogu biti baš ova osoba koja jesam i ni jedna druga? Što je to što mene čini mnome?

Ako uzmemo potpuni objektivni opis svijeta bez neke posebne točke gledišta, koji uključuje sve ljude u njemu u kojem je i jedna osoba MT, čini se da je nešto stavljeno sa strane. To što je stavljeno sa strane je esencijalno važno, možda ne za svijet, ali za mene sigurno, a to je pitanje koja od svih tih osoba sam ja. Ili drugačije preformulirano, kako može biti istina za pojedinu osobu, pojedinu individuu, MT, koja je samo jedna od mnogih osoba u objektivnom svijetu bez neke točke gledišta, da sam to ja? (Nagel, 1986. 54-55.) Naravno da se ovakva pitanja ne tiču samo mene, svaki čitatelj može sam sebi postaviti to pitanje.

Utvdili smo da svijest postoji, ali to za sobom vuče i neke posljedice, kao i neka pitanja. Ako je svijet objektivni, kako se onda desilo da taj objektivni svijet na kraju proizvede mene, proizvevši MT-a? I ako je već proizveo nešto kao što je MT, zašto mu je dana mogućnost da se on pita zašto je proizveden? U velikim događajima kroz povijest svijeta, proizvodnja MT-a nije ostavila skoro nikakve posljedice na svijet, ali na MT-a je ostavila itekako velike posljedice. Te posljedice će se za MT-a, za mene, osjećati sve dok moj organizam postoji. Možemo to prikazati i ovako: ja imam svojstvo *biti ja*. Spoznaja da se

⁵ Naslov preuzet od: Nagel 1986

svijet sastoji od bića koje ima jedinstveno svojstvo,- svojstvo biti mnome, je za mene veoma važna. Isto tako bi svijet mogao savršeno dobro funkcionirati i da ljudska bića nemaju svijest.

Izgleda da objektivni opis svijeta ne ostavlja mjesta perspektivi prvog lica, zato tom opisu svijeta moramo dodati neki element subjektivnosti. Svijet jednostavno postoji, gledan ni iz koje perspektive (naslov Nagelove knjige *The view from nowhere*), nema privilegiranu točku gledišta, zapravo nema nikakvu točku gledišta.. Takav svijet se sastoji od svih osoba i on sadrži ne samo njihova tijela, nego i njihove umove. Dakle, takav svijet uključuje i MT-a koji trenutno razmišlja o metafizici. Ustvari, sve osobe i sve što postoji na svijetu zapravo *jesu* taj svijet, tako promatran ni iz jedne točke gledišta. Ali izgleda da u takvom svijetu postoji nešto što se ne može uključiti ako ga promatramo ni iz jedne točke gledišta, a to je činjenica da sam jedna od tih osoba zapravo ja, MT. Ja imam svijest i perspektivu iz koje promatram i djelujem na svijet i u svijetu oko sebe.

Koliko god kompletnim napravimo spisak jednog svijeta koji nema neku točku gledišta, činjenica da sam ja MT će biti izostavljena. Kada gledamo svijet koji nema neku točku gledišta, onda ga vidimo onakvim kakvim naturalisti smatraju da on jest. Ako *ja sam sebe* zapitam: "Koja od svih ovih mogućih osoba sam ja?" ni jedan mogući odgovor dan u trećem licu ne može poslužiti kao odgovor na pitanje. Odgovor mora biti iz perspektive prvog lica, ne može biti bez točke gledišta..

Kada bi neki znanstvenik gledao svu moguću povijest MT-a, možda bi znao što se događalo sa mnom dok sam spavao ili kad sam gubio pamćenje pod utjecajem alkohola, ali sigurno ne bi mogao znati kako sam ja doživljavao iskustva koja sam doživljavao, niti moje karakteristike i sl. Izgleda da sam potreban ja kako bih izrazio tu svoju povijest i iskustva. Dakle, postoje neki događaji u ovom svijetu koji se mogu opisati ili shvatiti samo iz moje perspektive, u prvom licu. A izgleda da za nešto takvo nema mjesta u svijetu koji naprosto samo promatramo ni iz jedne perspektive.

Ako ovaj problem ima rješenje, onda to rješenje mora biti neko koje će subjektivnu i objektivnu sliku svijeta dovesti u sklad. Budući da objektivni svijet sadrži subjekte iskustva, mogućnost takvog sklada je moguća (i potrebna), koja će omogućiti zbližavanje subjektivnih i objektivnih pogleda. Jedan takav način zahtjeva istinitu interpretaciju nereducibilne perspektive prvog lica da sam ja MT i razvijanje nekog gledišta koji uključuje perspektivu prvog lica u objektivni svijet.

4. Redukcija perspektive prvog lica

Vidjeli smo što je perspektiva prvog lica i njezine glavne značajke. U ovom poglavlju ću prikazati neke pokušaje redukcije perspektive prvog lica od strane nekih istaknutih filozofa, te prikazati Bakerine i svoje argumente protiv mogućnosti redukcije perspektive prvog lica.

4.1 Nespretni kupac Johna Perryja

Može li se uopće govoriti o sebi, bez znanja da govorimo o sebi? Baker nam kao odgovor na ovo pitanje daje poznati primjer nespretnog kupca autora Johna Perryja (Perry 1979: 15).⁶ Možemo zamisliti osobu JP koja kupuje u supermarketu i JP je primjetio šećer po podu. Pretpostavio je (točno) da se nekome probušila vrećica sa šećerom koji se prosipa. On odluči pratiti trag šećera kako bi obavjestio nespretnog kupca da radi nered. JP formira razna vjerovanja zašto bi nespretni kupac to radio i zaključuje da ovaj ne gleda u svoja kolica. JP je u odrazu stakla vidio djelić nespretnog kupca i formirao je vjerovanje da vidi nespretnog kupca. JP nastavlja pratiti trag koji postaje sve veći dok na kraju JP nije zaključio da je on zapravo nespretni kupac.

Do tada je JP imao vjerovanja o nespretnom kupcu (zapravo, o sebi), ali nije shvaćao da je on zapravo taj o kome je formirao svoja vjerovanja. Kada je shvatio da je on zapravo nespretni kupac, njegovo ponašanje se je promijenilo: stao je i provjerio svoja kolica i vidio da mu se šećer prosipa. Dok je imao vjerovanja o sebi, ali bez shvaćanja da su ta vjerovanja zapravo o njemu, nastavljao je gurati svoja kolica. Kada je shvatio da je on ujedno i nespretni kupac, stao je – njegova promjena u ponašanju je objašnjena njegovom promjenom u vjerovanju. (Baker 2013: 49-50) Dakle, nije dovoljno samo referiranje na samog sebe, nego je potrebno i da referira na sebe u prvom licu i znanje da je to on na koga referira. Ovaj primjer nam pokazuje da netko može referirati na sebe, bez da zna da referira na sebe. Može se raditi o istoj osobi na koju referira, ali dok ta osoba ne zna da referira na sebe, onda referira u trećem licu, a ako zna da referira na sebe onda mora referirati u prvom licu.

Perryjevo vjerovanje u prvom licu koje uključuje njegovo znanje da referira na sebe je dovelo do njegovog zastajanja i gledanja u kolica. Da je ostalo na njegovom referiranju na sebe u trećem licu (bez spoznaje da je on nespretni kupac) ne bi dovelo do njegove promjene u ponašanju. Iz ovoga slijedi da vjerovanja iz prvog lica koja uključuju znanje da referiramo na sebe su eksplanatorna (u smislu mijenjanja ponašanja) i ne mogu se promijeniti ni jednim vjerovanjima u trećem licu o sebi. Dakle, Perryjevo posljednje vjerovanje da je on zapravo

⁶ Preuzeto od: Baker 2013: 49

nespretni kupac je nereducibilno i mora biti u prvom licu. Perspektiva prvog lica mora dovesti do nečeg značajnog u svijetu, nečega što znanost može objasniti, a to su promjene u ponašanju koje se dešavaju promjenom vjerovanja. (Baker 2013: 51)

4.3 David Lewis

Prema Baker David Lewis smatra da u ontologiji nema mjesta perspektivi prvoga lica. (Lewis 1979: 139)⁷ Po njemu objekti stavova nisu propozicije nego svojstva; imati neki stav znači sebi pripisati neko svojstvo. Znači ako ja kažem: "Ja živim u Rijeci.", ja sam sam sebi pripisao svojstvo življenja u Rijeci. Ovo samo-pripisivanje svojstava podrazumijeva da svaki agent koji sam sebi pripisuje svojstva zasigurno ima robusnu perspektivu prvoga lica. Ako pripisuje svojstva sam sebi, onda mora biti svjestan da je to on. Ne može sam sebi pripisivati svojstva u trećem licu zato jer mora biti svjestan da je to on. Ako je mene stid radi nečega što sam napravio u prošlosti, onda taj stid osjećam samo ja, i ne mogu stidnost pripisati nekome drugome, jer ne mogu niti znati osjeća li taj netko drugi stid. Taj moj stid je ono što se može izreći samo u prvom licu. Dakle, postoje stvari koje se mogu reći samo u prvom licu, a ne i u trećem licu i zbog toga ne možemo eliminirati perspektivu prvog lica iz ontologije. Takve stvari koje se ne mogu izreći bez perspektive prvog lica, ne mogu se niti osjećati bez perspektive prvog lica. Dakle, potreba za perspektivom prvog lica tvrdoglavo postoji i izgleda da je ne možemo reducirati. (Baker 2013: 57)

4.4 John Searle

Još jedan pokušaj naturalizacije perspektive prvog lica dolazi od filozofa Johna Searlea. (Searle 2000: 559)⁸ On smatra da je svijest - unutarnja, kvalitativna, subjektivna stanja ili procesi osjećanja ili pozornosti koja razlikuje buđenje života od sna bez snova – da je to neurobiološki problem.⁹ Za njega je znanost objektivna u svojim tvrdnjama i one su neovisne o osjećajima i stavovima istraživača. Subjektivnost bi se po Searlu trebala eliminirati ili biti izražena u terminima trećeg lica. Za Searla je domena svijesti jedina subjektivna domena, ali on smatra da je to problem kojim bi se trebali baviti neurobiolozi. Oni će dati krajnju riječ na problem svijesti. On smatra da problem svijesti zapravo i nije nikakav problem, da je to psuedo-problem. (Baker 2013: 61)

⁷ Preuzeto od: Baker 2013: 57

⁸ Preuzeto od: Baker 2013: 61

No, je li Searle u pravu? Može li se svijest ispitivati neurobiološki ili je to problem nečega drugoga? Neurobiologija nam sigurno može reći nešto o svijesti, ali mislim da nam nikad ne može reći sve što nam svijest može ponuditi. Neurobiološki se može ispitivati kad netko ostane bez svijesti i to su važne informacije, ali nam nisu informativne o tome što se događa sa čovjekom koji je bio svjetan. Nikada nam neurobiologija neće moći u potpunosti opisati doživljaj koji ima svjestan čovjek kada nešto proživljava. Nikada nećemo moći znati kako je to kada se netko boji pauka, ako se sami ne bojimo pauka, pa čak i da se bojimo, mi se nikada nećemo bojati na isti način. Nikada nećemo biti zaljubljeni na isti način kao netko drugi (ako je naturalizam u pravu, onda bi mogli ići vaditi krv dvoje zaljubljenih, pa bi im krvna slika mogla reći jesu li jednako zaljubljeni), nikada nećemo osjećati bol na isti način i tu nam neurobiologija koliko god napredovala nikada neće moći ponuditi ove odgovore. Ako nam neurobiolozi ne mogu ponuditi odgovore na ove probleme, možda bi trebalo pozvati filozofe. Možemo zaključiti da je svijest ireducibilna i ne može je se reducirati, te stoga pripada u ontologiju, zajedno s perspektivom prvog lica.

4.5 Mogu li kognitivne znanosti spasiti naturalizam?

Kognitivne znanosti nemaju problem s robusnom perspektivom prvog lica, onr se ne bave tim problemom kao posebnim problemom. Za njih robusna perspektiva prvog lica zapravo ne predstavlja eksplicitan problem. Ono što Baker mora dokazati jest da postoji razlika između razmišljanja o sebi u prvom licu i razmišljanja o nekom tko sam zapravo ja (a da možda to ni ne znam). (Baker 2013., 64) Baker smatra da kognitivne znanosti ne mogu prepoznati ovu razliku, a neprepoznavanje ove razlike je ozbiljan pojmovni nedostatak svakoj teoriji spoznaje. Kada razmišljamo o sebi, razmišljamo o svojoj svijesti, rasuđivanju naših vjerovanja, donosimo odluke i odlučujemo o čemu ćemo misliti i što ćemo činiti i za sve to nam je potrebna robusna perspektiva prvog lica.

Mi možemo razumjeti 'dijelove' mentalnih procesa iskustva na čisto mentalnom nivou. Možemo analizirati zvuk ili okus ili neki osjećaj u fenomenološkim ili psihologijskim aspektima. Možemo analizirati vidno polje ili naša tjelesna osjećanja u odgovarajućim fenomenološkim uvjetima. Ali sve ove kompleksne analize se pojavljuju u okviru subjektivnih termina. Ne možemo bazirati naše objektivno rasuđivanje o njima na principu takvih modela.

Probat ću ilustrirati problem pomoću samo-interpretacije. (Baker 2013: 67-68) Kognitivne znanosti ne mogu razlikovati između interpretacije nekoga tko ispada da sam ja i

moje interpretacije mene u prvom licu. Pretpostavimo da neki kognitivni znanstvenik proučava rezultate Implicitnog Testa Povezivanja (IAT – testom se mjeri pristranost prema određenim skupinama ljudi) nekog anonimnog ispitanika i procjenjuje da je ispitanik pristran. Bez znanja kognitivnog znanstvenika, on je taj ispitanik. Njegova prosudba je o njemu samome, ali ne o njemu u za nas važnom prvom licu. Znanstvenik bi inače preporučio terapiju, ali je nije preporučio kada je saznao da je riječ o njemu samome. Ovaj primjer pokazuje potrebu za prepoznavanjem razlike između razmišljanja o sebi u prvom licu i razmišljanja o nekom tko sam zapravo ja. Dakle, robusna perspektiva prvog lica pretpostavlja i samo-interpretaciju. Interes kognitivnog znanstvenika, dakle, ne bi trebao biti da reducira ili eliminira perspektivu prvog lica, nego da joj da veći značaj.

Jedna od slabosti reduciranja svega što postoji na mikročestice je ta da ne postoji neka slabija verzija objektivnosti koja bi mogla biti zadovoljavajuća za opisivanje cijele, kompletne stvarnosti oko nas. Naturalizam zahtjeva potpunu objektivnost i ništa manje, a možda bi trebalo dozvoliti i poneku subjektivnost u potpunom opisu svijeta. Vidimo da već pri samoj pomisli na fenomen svijesti možemo naći prostora za subjektivnost koju naturalizam ne može objasniti, a zasigurno pripada stvarnosti. Fenomen svijesti je taj koji predstavlja najočitiiji problem ideji da nam fizička objektivnost može dati kompletnu sliku svijeta. Ali ono na što treba posebno obraćati pozornost jest težnja k tome da bi naše perspektive i njihovi sadržaji trebale biti sagledavane iz objektivne točke gledišta. A ako već ne možemo postići potpunu objektivnost, cilj bi trebao biti da se njome uhvati što je moguće više stvarnosti oko nas jer se na koncu možemo složiti da stvarnost nije samo objektivna stvarnost. Objektivnost bilo koje vrste nije test za stvarnost, ona je samo jedan od načina na koji možemo shvatiti stvarnost. Međutim, težnja za objektivnim razumijevanjem stvarnosti je jedini način na koji možemo proširiti svoje znanje o tome što sve postoji, a da izbjegnemo način kako se nama čine te stvari.

5. Eliminativni naturalizam

Ako se perspektiva prvog lica ne može reducirati na mikročestice, možda se može u potpunosti eliminirati. Ovakvim stvarima se bavi eliminativni naturalizam. U nastavku ćemo pogledati dva istaknuta filozofa Daniela Dennetta i Thomasa Metzinger i njihove argumente za eliminaciju perspektive prvog lica.

5.1 Daniel Dennett

On pokušava pokazati kako znanstvenik može opisati ispitanikov um iz ispitanikove točke gledišta, bez korištenja bilo kakvih elemenata prvoga lica. (Dennett 2009b: 339)¹⁰ Njegov argument se zasniva na njegovoj teoriji o intencionalnim sustavima. Intencionalni sustav je onaj čije ponašanje je predvidivo iz intencionalnog stava, a intencionalni stav je strategija interpretacije ponašanja nekog entiteta (osobe, životinje, artefakta...) tako da ga tretiramo kao da je racionalni djelatnik. Ovaj argument Dennett razvija kroz dvije faze, u prvoj fazi Dennett želi očistiti problem od bilo čega što može sadržavati gledišta iz prvog lica, a u drugoj fazi želi pronaći neuralna stanja koja objašnjavaju podatke u trećem licu, uz pomoć intencionalnih stanja. (Baker 2013: 75)

Kako bi očistio svijet od bilo kakvih izjava u prvom licu, Dennett tvrdi da bi ispitanik trebao sve što doživljava opisati rječima. Nakon toga znanstvenik te ispitanikove izjave koje proživljava o svijetu prevodi na izjave u trećem licu. Rezultat je tekst o svijetu iz ispitanikove točke gledišta, a bez da smo se odrekli znanosti. Ta ispitanikova točka gledišta se opisuje kao: "Ispitanik vjeruje da je čuo zvuk za uzbunu." Dakle, imamo ispitanikovo vjerovanje (iz njegove točke gledišta, on vjeruje), a znanstvenik ga može promatrati i imati zaključke na temelju njegovoga ponašanja, bez korištenja perspektive prvog lica. Ovakav proces Dennett naziva intencionalni jezik, kojeg se može koristiti bez da ima bilo kakav utjecaj na stvarnost. Intencionalni jezik je za njega samo alat za predviđanje. On nema nikakav utjecaj na stvarnost zbog toga što ispitanikovo vjerovanje samo po sebi ne može utjecati na stvarnost dok god ono ne dovodi do djelovanja. Ja mogu vjerovati da je Kopenhagen glavni grad Švicarske i time nikako ne utječem na stvarnost. Izjave koje trebaju biti objašnjene su znanstvenikove interpretacije ispitanikovog verbalnog izraza njegovih vjerovanja. Na ovaj način Dennett pokušava očistiti ispitanikove podatke od svakog referiranja na svjesne događaje i time očistiti te iste podatke od svake obaveze prema izjavama u prvom licu. Prema Dennettu, podaci koje ispitanik nudi su dijelici svijeta iz ispitanikove točke gledišta, a ne njegovi osjećaji koje je imao dok je to proživljavao.

Je li Dennett ovime uspio u potpunosti eliminirati perspektivu prvog lica? Meni se čini da ne, jer ako ispitanik izjavi: "Vidim točku koja se neprestano pomiče." Dennett bi to preveo kao 'Ispitanik je izjavio da ima viđenje točke koja se neprestano pomiče.' (Baker, 2013., 78) Za Baker to nije ekvivalent izjavi: "Ispitanik je izjavio da on (poimajući sebe u prvom licu) ima viđenje točke koja se neprestano pomiče.", jer u ovom drugom prijevodu ispitanik zna da

¹⁰ Preuzeto od: Baker 2013: 75)

je on osoba o kome se radi dok u prvom prijevodu ne zna. Dakle, nije dovoljno samo prevesti na intencionalni jezik ispitanikove izjave, jer se time zapravo ništa nije postiglo, nije se eliminirala potreba za perspektivom prvog lica. Također, u Dennettovom prijevodu izjave, istinitost te izjave se može potvrditi audio snimkom date izjave, dok u Bakerinom slučaju, jedino što može potvrditi istinitost izjave iz perspektive prvog lica jest svjedočanstvo ispitanika. Nisu isti uvjeti istinitosti ispitanikove izjave.

Pokušajmo na Dennettov intencionalni jezik prevesti rečenice koje u sebi sadrže emocije ili namjere, a ne samo promatrano stanje svijeta. Ako kažem: "Zaklinjem se da ću se brinuti o tebi u bolesti i kad ti je teško!", ovu rečenicu bi bilo jako teško prevesti na Dennettov intencionalni jezik, a da se očuva sva težina zakletve koju nosi izjava iz prvog lica. Kod zakletvi je perspektiva prvog lica jako izražena, dok se kod prijevoda na treće lice ta težina gubi. Njegovo vjerovanje nema takvu težinu i obvezu prema prijatelju, kao kad je izrečeno u prvom licu. Iz perspektive prvog lica, ta zakletva znači puno više i proživljava se iznutra, te ima puno veći utjecaj na realnost nego iz trećeg lica. Stoga zaključujem da Dennettov pokušaj eliminacije perspektive prvog lica nije uspio.

5.2 Thomas Metzinger

Metzinger priznaje da sva svjesna bića, životinje kao i ljudi, imaju neku perspektivu. (Metzinger 2003a: 397)¹¹ Razlika između samo imanja perspektive i razmišljanja o sebi kao da imaš perspektivu – razlika koja je u središtu problema o perspektivi prvog lica – je važna za kognitivne znanosti općenito, alii za filozofske teorije o kognitivnom subjektu. Međutim, Metzinger se ne slaže sa tvrdnjom da je perspektiva prvog lica neeliminativna.

Metzingerova glavna tvrdnja je da "*sve što postoji su svjesni sustavi koji djeluju po transparentnim self-modelima*". (Baker 2013: 82.) Prisjetimo se, Baker tvrdi da sam **ja** (osoba, biće koje ima perspektivu prvog lica, pravi subjekt iskustva) entitet u svijetu. Dakle, glavni problem između Baker i Metzingera je taj što Metzinger poriče da u svijetu postoje pravi subjekti iskustva, dok za Baker postoje osobe koje su pravi subjekti iskustva (kojima je esencijalno da imaju perspektivu prvog lica). Pod pojmom *pravi subjekt iskustva* Baker smatra entitet koji kao takav mora biti uključen u ontologiju – entitet s perspektivom prvog lica koji postoji u svijetu, a ne samo neki artefakt nekog sustava za obradu informacija. Iako Metzinger naglašava važnost perspektive prvog lica, on tvrdi da se može koristiti ta ista perspektiva, ali bez posezanja za pravim subjektom iskustva.

¹¹ Preuzeto od: Baker 2013: 82

Mentalne reprezentacije imaju fenomenalni sadržaj (mirisi, boje...) koji podpada pod stanja mozga i intencionalni sadržaj (želja za sljedećim adrenalinskim putovanjem, vjerovanje da je globalno zatopljenje ozbiljna prijetnja) koje dijelom ovise o našem odnosu i/ili interakciji sa okolinom. Takve reprezentacije su dijelovi mentalnih modela od kojih neki predstavljaju svijet (*world-models*), a neki predstavljaju *sustav generiranja modela* (*self-models*).

Self-model je model reprezentacijskog sustava koji je trenutno aktivan unutar sebe. Sadržaj pojavnog *self-modela* (PSM) je svjesno jastvo: tvoji tjelesni osjeti, tvoja trenutna emocionalna stanja, plus svi sadržaji tvojih pojava iskusvenih kognitivnih procesa. (Baker 2013: 84)

Možemo to reći i ovako, subjektivno iskustvo je fenomenalno iskustvo. Ono se sastoji od aktivacije modela reprezentacije. Mi ne možemo iskusiti modele, možemo iskusiti samo sadržaj svojstava reprezentacija, bilo da sadržaj opisuje bilo što izvan modela ili ne. Ono što mislimo kada svjesno razmišljamo o sebi je zapravo sadržaj *self-modela*. Naše ja je samo stvar kako mi sebe doživljavamo, to nije domena stvarnosti.

Za ovu raspravu važan nam je termin *fenomen* – to je kvalitativni sadržaj svjesnog iskustva. Fenomenalno iskustvo nam kazuje kakav je osjećaj ili kako je to imati taj osjećaj. Također je važno da fenomenalni sadržaj može ali i ne mora opisivati ništa u stvarnosti. Fenomenalna perspektiva prvog lica kod Metzingera odgovara Bakerinoj osnovnoj perspektivi prvog lica, dok kognitivna perspektiva prvog lica odgovara robusnoj perspektivi prvog lica. Ako netko kaže: "Ja sam gladan.", on zapravo aktivira transparentni fenomenalni *self-model*. Svjesnom sustavu za obradu informacija se čini da je subjekt iskustva onda kada generira subjektivna iskustva koja uključuju iskustvo bivanja subjektom iskustva i zato se nama čini da smo subjekti iskustva u svijetu. Ali iskustvo bivanja subjektom iskustva ostaje u našem sadržaju iskustva. (Baker 2013: 86-87) U kognitivnom referiranju na samoga sebe, ono na što referiram je fenomenalni sadržaj transparentnog *self-modela*. Znači, referenca će biti element *self-modela*, a ne entitet koji postoji u stvarnosti. On drži da je kognitivna perspektiva prvog lica (koja odgovara robusnoj perspektivi prvog lica) posebna vrsta fenomenalne perspektive prvog lica. Ono što Metzinger zapravo želi reći jest da se nama čini kao da smo subjekti iskustva, ali zapravo to što se nama čini da proživljavamo nije iskustvo, nego nešto što je generirano od strane *self-modela*, a to je zapravo sadržaj iskustva koji imamo. On dakle ne poriče sadržaje iskustva koje proživljavamo u prvom licu, nego on smatra da su ti sadržaji

iskustva subjektivni i nisu stvarni nego samo produkt generiranja *self-modela* i time ne mogu pripadati potpunom opisu svijeta jer nisu stvarni, ne pripadaju stvarnosti.

Kao odgovor na ove argumente možemo se pozvati na Descartesa. Kada je Descartes izjavio svoju najpoznatiju izjavu: "Mislim, dakle postojim.", sigurnost s kojom je on to tvrdio je došla iz njegove perspektive prvog lica. On je tvrdio da je siguran da on sam postoji, (poimajući sebe kao on u prvom licu), a ne da je siguran da Descartes postoji. Ta njegova sigurnost u postojanje svojeg jastva dolazi iz toga što jedino u što može biti potpuno siguran da postoji je njegov um i njegova mentalna stanja do kojih jedino može doći introspekcijom i samo-propitivanjem. Kada bi jedino za što je Descartes siguran da postoji zapravo bilo samo produkt nekog *self-modela*, tada zapravo ne bismo bili sigurni ni u što. I zbog toga nam je potrebna perspektiva prvog lica, jer se samo iz nje može razviti introspekcija i samo-propitivanje vlastitih mentalnih stanja. S druge strane, Descartes može izreći i tvrdnju koja je ista, samo ima dublje konotacije: "Ja imam iskustvo sebe kao mislioca svojih misli iz perspektive prvog lica." Ovakva tvrdnja se ne generira iz *self-modela*, nego iz introspekcije vlastitih misli koja zahtjeva robusnu perspektivu prvog lica. Dakle, opet izgleda da se perspektiva prvog lica ne može eliminirati, što znači da je moramo uvrstiti u ontologiju svega što postoji.

Svatko od nas je subjekt različitih iskustava, i da bismo razumjeli da postoje i druge osobe na svijetu, trebamo biti u mogućnosti zamisliti iskustva kojih nismo sami subjekti, iskustva koja nisu naša trenutna, aktualna iskustva. Da bismo ovo mogli, moramo imati osnovni pojam subjekta iskustva i oprimjeriti drugu osobu unutar tog pojma. Budući da možemo zamisliti što druga osoba trenutno proživljava, iako ne možemo znati na koji način ona to proživljava, zaključujem da postoji pojam subjekta iskustva. Vidjeli smo da su pokušaji redukcije i eliminacije perspektive prvog lica od strane nekih poznatih filozofa bile neuspješne. Dalje slijedi nastavak Bakerine rasprave.

6. Metafizički argument protiv naturalizma

U srcu znanstvenog naturalizma nalazi se ontološka pretpostavka o postojanju, ontološko pitanje o tome što postoji: znanost otkriva sve ono što stvarno postoji u realnosti. Glavna tvrdnja na koju se pozivaju jest da se svijet sastoji samo od entiteta koje prepoznaje znanost i ničega drugoga. Ovakvim stavom znanost ne može priznati boje, mentalna i intencionalna stanja, svijest, jastvo, jezičnu referenciju i značenje, znanje i opravdano vjerovanje, moralne obaveze i dobrotu, niti ljepotu kao nešto što je stvarno, osim ako ih ne može naturalizirati.

(Baker 2013: 114) Kako se svojstva mogu naturalizirati? Uzmimo da je svojstvo P koje želimo naturalizirati svojstvo poimanja sebe kao ja u prvom licu. Uzmimo i da je pojam kojeg vežemo za P pojam prvog lica.

- (1) Ako je P moguće naturalizirati onda ili (i) pojam prvog lica možemo funkcionalno analizirati u terminima prepoznatim od prirodne znanosti, ili (ii) svojstvo P snažno prevladava nad jednim ili više svojstava koje prepoznaje prirodna znanost.
- (2) Pojam prvog lica ne možemo funkcionalno analizirati u terminima prepoznatim od prirodnih znanosti.
- (3) Svojstvo P ne prevladava snažno nad ni jednim svojstvom prepoznatim od prirodnih znanosti.
- (4) Svojstvo P se ne može naturalizirati. (Baker 2013: 117)

Ono što treba za naturalizaciju pojma prvog lica jest mogućnost poimanja sebe kao ja u prvom licu, ali u terminima trećeg lica. Dokle god je znanost u potpunosti u trećem licu, ona ne može prepoznati svojstva prvog lica. Budući da prirodna znanost ne prepoznaje svojstva P, onda ne možemo reducirati, niti eliminirati ni pojam prvog lica, niti svojstva prvog lica. Dakle, svijet koji ne uključuje svojstva prvog lica je nepotpun. Budući da svojstva prvog lica ne možemo ni eliminirati, niti svesti na svojstva koja su prepoznata od prirodnih znanosti, ta svojstva su stvarna svojstva koja znanost ne prepoznaje. U tom slučaju naturalizam je neistinit. Rezultat je taj da svijet ima neeliminativni osobni aspekt; nije u potpunosti bez perspektive (prvog lica) kao što znanstveni naturalizam tvrdi.

Na kraju krajeva, ne postoji nikakav razlog zbog kojeg bismo trebali pretpostaviti da se sve o *fizičkom* svijetu može razumjeti u nekom mogućem razvoju našega fizičkog pojma objektivnosti: i znanost o mikročesticama je naposljetku samo još jedan konstrukt kojem mi dajemo više pažnje nego nekom drugom. Čak može biti i nemoguće da se neki mentalni događaj dogodi, a da nije popraćen popratnim fizičkim svojstvima, iako mi još ne možemo pojmiti takve nužne veze. Ali to ne znači da se moramo slijepo pokoravati znanosti (iako se dosada pokazala jako uspješnom), jer nikad ne možemo biti sigurni da znanost u potpunosti opisuje stvarnost, možda je neki drugi koncept točniji, ali mi još ne znamo za njega.

Gdje leži istina, možda ćemo saznati razvojem znanosti, ali zasad možemo samo nagađati u kojem smjeru se ona nalazi, ne i što je ona. Ako su točke gledišta nereducibilna svojstva stvarnosti (kao što Baker i ja smatramo), nema razloga zašto ne bi postojala zajedno sa drugim stvarima koje još imaju i neku težinu, zauzimaju neki prostor i sačinjeni su od stanica i atoma. Možemo reći i da je mozak taj koji ima nefizička svojstva, ali to je samo drugačiji naziv teorije koji nam ne nudi ništa novoga, ta teorija nam sama po sebi ne nudi

neke odgovore koji su bliže istini, nego samo drugačiji naziv za nefizičke čestice. Glavno pitanje kako išta u svijetu može imati subjektivnu točku gledišta ostaje otvoreno.

6.1 Put od svijesti do samo-svijesti

U ovom poglavlju objasniti ću put koji svaka osoba mora proći da bi bila osoba. To je put od obične perspektive prvog lica do robusne perspektive prvog lica ili od svijesti do samo-svijesti. Novorođenče nema nikakav pojam uopće, a odrasla osoba ima bogatstvo različitih pojmova uključujući i *self-concept*. Kako se može razviti od ne-pojmovne svijesti do pojmovne samo-svijesti?

Baker govori da osobe esencijalno imaju perspektivu prvog lica. Iz toga slijedi da ne postoji trenutak u kojem osoba (dijete ili odrasli čovjek) postoji i nema perspektivu prvog lica. Perspektiva prvog lica jest *perspektiva* jer je to pogled na stvarnost iz posebne točke gledišta; ona je *iz prvog lica* jer je točka gledišta iz subjektive osobne točke. Prijelaz od djetinjstva do zrelosti je put od imanja osnovne perspektive prvog lica do stvaranja robusne perspektive prvog lica. (Baker 2013: 128) Bića samo s osnovnom perspektivom prvog lica mogu međudjelovati (intencionalno i svjesno) sa stvarima u njihovom neposrednom okruženju. Osnovna perspektiva prvog lica sastoji se od svijesti i intencionalnosti.

"Kako osoba stari i uči jezik, njezina se osnovna perspektiva prvog lica razvija u robusnu perspektivu prvog lica, što je uvjet za sve oblike samosvijesti." (Baker 2013: 129) Kao što vidimo iz ove rečenice, robusna perspektiva prvog lica je uvjet za bilo kakav oblik samo-svijesti, a razvijanje jezika je uvjet za imati osnovnu robusnu perspektivu prvog lica. Djeca moraju naučiti jezik kako bi mogla razviti pojam 'Ja'. Jednom kada shvate što znači *ja* onda mogu početi referirati na sebe u prvom licu. Mogućnost razumijevanja i korištenja jezika određene razine složenosti je konstitutivna za razvijanje robusne perspektive prvog lica. Baker inzistira na tome da jezik mora biti prirodni, kojega ljudi koriste, ali meni izgleda da nije tako, zbog kritika koje će uskoro biti izložene. Dijete koje je tek prohodalo (oko druge godine života) stječe ideju o sebi u svojim socijalnim i jezičnim interakcijama i kroz samo učenje jezika. Učenje jezika povećava nečije mogućnosti u gotovo svim sferama života. Jezik daje našim mozgovima veliki skok u kognitivnoj moći za koji su druga bića zakinuća, a jedan od načina na koji nam jezik daje taj skok jest taj da nam daje mogućnost da poimamo sebe kao ja u prvom licu.

U ovom pogledu se ne slažem s Baker, što ću probati pokazati kroz sljedeći primjer. Meni se čini da nije tako da jezik mora biti uvjet za postizanje robusne perspektive prvog lica.

Sjetimo se samo legende o Romulu i Remu. Lako možemo zamisliti da nisu bili braća nego da je bio samo Romul i da je ostao u divljini cijeli svoj život. Romul tada ne bi imao potrebu razvijati jezik jer ne bi imao s kime razgovarati. Po Bakerinim uvjetima on ne bi bio osoba jer ne bi mogao razviti robusnu perspektivu prvog lica za koju je potrebno poznavanje jezika i stvaranje pojma *Ja*. Ja smatram da bi tako opisani Romul bio osoba, iako ne zna jezik i mogao bi razviti robusni oblik perspektive prvog lica. Naime, imao bi pojam o sebi, iako ga ne bi mogao rječima izraziti. Mogao bi evaluirati svoje postupke, mogao bi razviti dublje emocije od čistog nagona za preživljavanje, mogao bi se sprijateljiti sa drugim životinjama, mogao bi razumjeti kada neka životinja pati i pomoći joj, mogao bi razviti moralno rasuđivanje i sl.

Ovu kritiku pojačao bih primjerom s izbjegavanjem opasnosti. Pretpostavimo da kamen leti prema mojoj glavi. (1) Trebam li ja imati rečenicu u glavi koja mi govori da moram izbjeći taj kamen ili (2) ne trebam imati rečenicu u glavi u tom trenutku, ali bih mogao naknadno verbalno obrazložiti svoje izmicanje da me netko upita ili bi (3) interpretator iz perspektive trećeg lica mogao objasniti moje izbjegavanje kamena? Ako je treća tvrdnja točna, onda perspektiva prvog lica nije potrebna jer se sva moja ponašanja mogu opisati iz trećeg lica. Ako je prva tvrdnja točna, onda je Baker u pravu, ali meni se čini da je druga tvrdnja točna. Kada kamen leti prema nama, mi nemamo rečenicu u glavi koja nam kazuje da trebamo izbjeći kamen, ali naknadno bismo svakako mogli verbalno objasniti zašto smo to napravili. Naposljetku, smatram da čak i kada ne bismo znali jezik i ne bismo mogli verbalno ponuditi opravdane razloge za izbjegavanje kamena, opet bismo izbjegli taj kamen zato jer imamo razvijen pojam o sebi, pojam *ja*. Dakle, slažem se sa Baker u gotovo svim argumentima, ali ne smatram da je poznavanje jezika nužno za razvijanje robusne perspektive prvog lica.

Pojam *Ja* mogao bi se razviti i nekim svojim unutarnjim jezikom - znam da mene boli, znam da ja više volim bananu od lubenice, znam da se ja volim izležavati na suncu... Slažem se sa Baker da nam jezik daje puno u našem kognitivnom životu, ali ipak smatram da mogu postojati i samo-svjesne osobe, osobe sa robusnom perspektivom prvog lica koje ne znaju koristiti jezik.

6.2 Objektivnost perspektive prvog lica

Nagel se pita:

Kako ja mogu biti kompleksni fizički objekt? Kako moj subjektivni identitet kroz vrijeme može biti determiniran sa objektivnim identitetom mojeg organizma? Kako

iskustvo pripada nečemu sa fizičkim dijelovima? Kako osjeti mogu imati fizička svojstva? Ako uzmemo identificirajuće karakteristike uma – njegov poseban status jedinstva u vremenu i tokom vremena, i subjektivnost njegovih stanja, vidjeti ćemo postoji li prostor i za objektivnost mentalnih stanja i perspektive prvog lica. (Nagel 1986: 31)

Ovo su sve pitanja o tome može li perspektiva prvog lica biti objektivna. Neko gledište ili misao je to objektivnija što se manje oslanja na specifičnosti neke pozicije u svijetu ili ako se manje oslanja na specifičan karakter koji njegova vrsta ima. Npr: točka gledišta moralnosti je objektivnija od one nečijeg privatnog života, ali je manje objektivna od točke gledišta fizike. Objektivnost je pitanje stupnja, a ona je ujedno i podcijenjena, i precijenjena. (Nagel 1986: 05) Podcijenjena je od strane onih koji je ne priznaju kao metodu razumijevanja svijeta kakav on jest, a precijenjena je od strane onih koji smatraju da nam objektivnost može dati potpuni opis svijeta kakav on jest, zamjenjujući subjektivna stajališta od kojih se objektivnost razvila.

Možemo li za perspektivu prvog lica smatrati da je ona isključivo subjektivna ili ona sadrži i neka objektivna svojstva? Ako je samo subjektivna, onda znači da smo ostali u zatvorenom Kartezijanskom krugu iz kojeg nam nema povratka. Budući da ne želimo ostati samo u svojoj glavi, nego pridonijeti metafizici onoga što postoji, trebamo perspektivi prvog lica pridodati i neka objektivna svojstva.

"...ako želimo razumjeti cijeli svijet, ne smijemo zaboravljati subjektivne početne točke unedogled; mi i naše osobne perspektive pripadamo svijetu." (Nagel 1986: 06) Iz ovog citata možemo vidjeti da mi, zajedno sa našom perspektivom prvog lica pripadamo ovom svijetu od koje se razvila potreba za objektivnošću kako bi mogli razvijati znanost kao krajnjeg arbitra onoga što postoji.

Budući da jesmo takvi kakvi jesmo, ne možemo u potpunosti izaći izvan sebe, ne možemo u svakom slučaju u potpunosti biti objektivni. Što god napravili, ostajemo dijelovi svijeta s ograničenim pristupom pravoj prirodi ostatka svijeta. Nema načina na koji možemo reći koliko od stvarnosti leži izvan dohvata sadašnjosti ili budućnosti objektivnosti ili bilo kojeg drugog oblika dostižnog ljudskom razumijevanju. Međutim, nešto ipak možemo učiniti po pitanju objektivnosti perspektive prvog lica.

Analizirajmo izjavu: "Ja želim postati dobar bubnjar." Naturalisti bi ovu rečenicu preveli kao: "MT želi postati dobar bubnjar." Već iz samog ovog prijevoda vidimo da tu nedostaje perspektiva prvog lica. Možemo objektivno znati da MT želi postati dobar bubnjar, ali ja iz objektivne perspektive ne mogu znati da sam ja taj MT. Čak i ako mi znanstvenici

kažu da sam ja taj MT, a da ja to prethodno nisam znao (npr: da sam se tek probudio iz kome ili da imam amneziju...), svejedno bih ja trebao ispitati svoje razloge i želje želim li ja stvarno postati dobar bubnjar, da bi njihova tvrdnja bila točna. Moje želje i postupci moraju biti izraženi u prvom licu. Takvi izrazi podrazumijevaju pojavljivanje perspektive prvog lica. Moja je želja da budem dobar bubnjar, a ta moja želja je neraskidivo vezana za vanjski svijet. Samo u vanjskom svijetu možemo objektivno provjeriti jesam li ja dobar bubnjar (pod pretpostavkom da takva mjerila postoje) i je li se moja unutarnja, subjektivna želja ispunila. Na ovaj način je povezana perspektiva prvog lica koja podrazumijeva pojavljivanje perspektive prvog lica, a koju provjeravamo objektivno, u vanjskom svijetu.

Isto tako možemo za primjer uzeti davanje zakletve. Zakletve su uvijek davane iz perspektive prvog lica: "Zavjetujem se da ću se brinuti o tebi kada si bolestan ili u teškim trenucima...". Tvoj život može ovisiti o mojem ispunjenju zakletve, koja ne bi mogla biti izrečena bez robusne perspektive prvog lica. Ta moja zakletva može itekako utjecati na stvarnost ovoga svijeta, koja bi u slučaju mogeg ne ispunjenja zakletve bila za jedan život manja. Ako ja ne ispunim svoju zakletvu koja je došla iz perspektive prvog lica, posljedice za ovaj svijet će biti objektivne.

Osobe i druga svjesna bića su dio prirodnog poretka, a njihova mentalna stanja su dijelovi svijeta kakav on sada jest. Zapitajmo se mogu li naši umovi biti objektivni? Mi pretpostavljamo da nismo samo dijelovi svijeta kako on nama izgleda. Znači da moramo biti dio svijeta onako kakav on stvarno jest. Ako smo dijelovi svijeta kakav on stvarno jest, onda se možemo smatrati (naše umove, jednako kao i naša tijela) u neku objektivnu sliku svijeta koja nije isključivo vezana za našu osobnu točku gledišta. Dakle, mi smo u mogućnosti razmišljati o sebi 'izvana', ali u mentalnim, a ne fizikalnim uvjetima. Ovakav rezultat, ukoliko je moguć (a meni se čini da jest, možemo razmišljati o sebi iz neke neutralne točke gledišta) bi se mogao svrstavati u objektivni pojam našeg uma. (Nagel 1986: 15-17) Dakle, trebamo razmišljati o umu, kao stvari, kao jednom od svojstava svijeta, naš um i naša perspektiva se nalazi u samom svijetu, dio je njega.

U prepoznavanju ovog problema, nešto će sigurno biti izgubljeno, ili potpuna objektivnost ili potpuna subjektivnost. (Nagel 1986: 25) Ako pokušamo razumjeti iskustvo iz neke objektivne točke gledišta koja je drugačija od one subjekta iskustva, čak i ako uspijemo zadržati neke elemente određene perspektive koja nije u potpunosti objektivna, i dalje nećemo moći zahvatiti najspecifičnija svojstva, osim ako ih ne možemo zamisliti subjektivno. Nikad ne možemo točno znati kakvog su okusa kajgana jaja jednom žoharu, čak i ako uspijemo

razviti detaljnu objektivnu fenomenologiju žoharskog okusa. Kada dođu u pitanje vrijednosti, ciljevi, oblici života..., ta prepreka postaje još većom.

Sljedeći odlomak preuzet od Davida Vellemana (2006.) pokazat će nam primjer dobre interakcije između subjektivne perspektive prvog lica i objektivnog trećeg lica.

U obilasku bojnog polja, morat ćeš biti vođen svojim osjetilima, koja ti daju reprezentaciju polja iz tvoje vlastite točke gledišta. Na nesreću, ova reprezentacija tvoje okoline je nepotpuna po tome što ona uključuje samo ono što ti možeš opaziti ili se sjećati da si opazio. Ti je želiš proširiti da uključuje i područja koja još nisi opazio, tako da reprezentira što se nalazi preko brijega sa tvoje lijeve strane ili iza drveća koje vidiš ispred sebe. Ova područja su reprezentirana na karti, naravno, ali ne iz tvoje perspektive. Zbog toga trebaš prenijeti informacije bojnog polja sa karte koja ima kompletnu perspektivu bez točke gledišta na svoju nepotpunu reprezentaciju, svoju točku gledišta. (Velleman 2006: 177)

Pitanje je kako kombinirati objektivne i subjektivne perspektive u kontroli nad svojim životom. One ne mogu samo postojati jedna kraj druge bez međusobnog preplitanja, a čini se da je nemoguće dati prednost ijednoj od njih pri odlučivanju u njihovim konfliktima. Ako je ono što želimo razumijevanje cijelog svijeta, ne smijemo zaboraviti subjektivne početne točke gledišta unedogled; mi i naše osobne perspektive pripadamo ovom svijetu.

Zaključujem da mora postojati neki vid objektivnosti koja se može primijeniti na jastvo, na fenomenološka svojstva i druge mentalne procese zbog toga što ideje pogreške prema mojem osobnom identitetu, ili prema fenomenološkom sadržaju nekog iskustva imaju smisla. Npr: mogao bih imati neka lažna sjećanja pod utjecajem alkohola, ili bih mogao misliti da sam netko drugi... Ovo su primjeri da su naše mentalne reprezentacije pogrešne, ali čim možemo razmišljati o njima na taj način, znači da one stvarno postoje, da su objektivne. Možemo reći da i stvarnost može biti subjektivna, jer i kad mi pojedinačno subjektivno gledamo svijet, opet je za nas on stvaran, iako je dostupan samo nama, samo iz jedne perspektive gledišta. Dakle, čak i ako se složimo da perspektiva prvog lica ne može biti objektivna, ona ima neke elemente objektivnosti, a čak i da nema, ona ipak postoji i stoga je moramo svrstavati u ontologiju.

7. Pozitivni argumenti protiv naturalizacije perspektive prvog lica

Dosada smo razmotrili i odbacili mnogobrojne argumente o mogućnosti eliminacije ili redukcije perspektive prvog lica. U ovom poglavlju izložit ću pozitivne argumente za postojanje perspektive prvog lica. Dat ću argumente da postoje ireducibilna svojstva iz prvog lica i da osoba ima pojam prvog lica samo ako je svojstvo prvog lica oprimgjereneno. Na kraju ću iznijeti zaključak da se u metodologiji treba voditi teoriji da svaki objekt, vrsta ili **svojstvo** koje se ne može eliminirati, niti reducirati treba pripadati potpunom opisu svijeta. Dokle god znanost ne prepoznaje svojstva prvog lica i ne uključuje ih u svoju metafiziku, ona ne može do kraja popuniti spisak svih stvari koje postoje u stvarnosti. U tom slučaju, metafizički naturalizam nije istinit.

Pogledajmo kako Baker postavlja svoje argumente:

Ja* rečenica S je *reducibilna* ako i samo ako je S zamjenjiva *salva veritate*¹² s rečenicom koja nije u prvom licu, gdje rečenice koje nisu u prvom licu izražavaju propozicije koje ne zahtjevaju niti sadržavaju referencu u prvom licu.

Ja* rečenica S je *eliminativna* ako i samo ako za koje god svrhe S služi, jednako bi dobro mogla poslužiti i rečenica koja nije sastavljena niti od jedne reference na prvo lice (tj. 'ja', 'meni', 'moj', 'moje', 'on*', 'ona*'). (Baker 2013: 104)

I* znači da sebe poimam kao ja iz prvog lica. Ja* rečenice su reducibilne akko se te iste rečenice mogu izreći u terminima koji ne podrazumijevaju niti pretpostavljaju referencu u prvom licu, a da se očuva ista istinosna vrijednost. Ja* rečenice su eliminativne akko bilo koje rečenice koje sadržavaju prvo lice se mogu izreći i bez elemenata prvog lica. Svojstvo prvog lica kojim ćemo se najviše baviti je ono što Baker naziva ja*-svojstvo – svojstvo imanja robusne perspektive prvog lica, odn. svojstvo mogućnosti poimanja sebe kao ja u prvom licu.

Možda postoje i neki procesi koji imaju oba aspekta, i fizički i mentalni aspekt tog događaja, kao što je možda slučaj sa našim mislima, željama, intencijama i sl. Ako su oba, i fizičko i mentalno aspekti nekog procesa, onda je moguće da su oni dio nečega osnovnijeg, fundamentalnijeg od njih. Ako je takav slučaj moguć, onda je moguće i da mentalno ne treba nužno sadržavati fizičko, niti obrnuto, iako su oboje sadržani u nečemu drugome, nečemu osnovnijem.

¹² Bez gubljenja istinosne vrijednosti

7.1 Stjecanje pojmova

Kako, budući da mi je dana moja osobna iskustvena percepcija, mogu formirati pojam o svijetu, a da bude nezavisan od moje percepcije svijeta? I mogu li ja znati da je taj moj pojam točan?

Ako netko zauzima objektivan stav, problem je kako prilagoditi, u svijetu koji jednostavno postoji i nema centar perspektive, bilo koju od sljedećih stvari: (a) sebe, (b) svoju točku gledišta, (c) točke gledišta koje nisu moje, slične ili različite, (d) objekte različite vrste prosudbe za koje se čini da proizlaze iz ovih perspektiva. (Nagel 1986: 27)

Kao djelomični odgovor na sva ova pitanja, potrebno je imati razne pojmove koji nam pomažu pri rješavanju ovih dvojbi.

U ovom poglavlju ću govoriti o tome kako čovjek stječe pojmove kroz razvoj od (nepojmovne) osnovne perspektive prvog lica do potpuno samo-svjesne (pojmovne) robusne perspektive prvog lica. Beba je rođena s biološkom opremom za razvijanje perspektive prvog lica koju nam je dala prirodna selekcija, a kultura nam daje idući sloj razvoja. Prvo treba naglasiti da su ljudi društvena bića. Postoje empirijski podaci koji potvrđuju društveni karakter bića poput nas. Psiholog Michael Tomasello je napravio eksperiment u kojem je mjerio kognitivne vrijednosti dvogodišnjaka i usporedio ih sa testovima odraslih orangutana i čimpanzi. (Tomasello 1999: Ch.4)¹³ Jedino u čemu su ljudska djeca bila bolja od drugih primata su mjerene društvene vještine: društveno učenje, komunikacija i predviđanje namjera drugih. Kao što smo vidjeli, robusna perspektiva prvog lica je emergentno svojstvo osnovne perspektive prvog lica. Prema Tomasellu ona se, između ostalog, razvija iz fenomena *zajedničke pozornosti* u kojem dijete susreće pogled svoje majke. Kada dijete primjeti razliku između svoje pažnje i pažnje svoje majke, ono postaje svjesno da je njegova majka svjesno biće. S vremenom postaje svjesna i da su drugi ljudi oko njega svjesna bića, pa tako naposljetku i da je ono samo svjesno biće. (Baker 2013: 130)

Misli koje imamo kada mislimo 'u sebi' Baker naziva pojmovima. Pojmovi su izdvojene misli sa propozicijskim sadržajem – vjerovanja, nade, strahovi, želje, intencije,... pojmovi moraju biti primjenjivi na nečemu drugome. Uvjeti primjenjivosti određuju bit pojma, a bit pojma određuje bit misli kojih je pojam sastavni dio. Da bismo imali neki poseban pojam, moramo biti u mogućnosti primjeniti ga ispravno. Pojam se na neke stvari može primjeniti, dok za druge stvari nije primjenjiv. Ne moramo imati potpuno znanje o

¹³ Preuzeto od: Baker 2013: 130-131

uvjetima primjenjivosti pojmova da bismo mogli imati pojam, dovoljno je samo razumijevanje uvjeta i posljedica primjenjivanja.

Ovako se možda čini čudno, ali probat ću pojasniti kroz primjer: uzeti ću pojam jednoroga – moramo znati primjeniti pojam konja i pojam roga, to su njegovi uvjeti primjenjivosti. Kada njih pravilno primjenimo, dobivamo pojam jednoroga – konj sa jednim rogom. Iako on u stvarnosti ne postoji, mi ga možemo zamisliti jer imamo pojam jednoroga koji nam omogućuje da ga zamislimo. Dakle, pojam jednoroga je sastavni dio misli o jednorogu koju možemo imati.

Zapravo možemo imati puno misli koje su sastavljene od pojmova za koje imamo samo ograničeno razumijevanje. Možemo vjerovati da postoji tamna tvar ili crna rupa, a bez da smo potpuno ovladali značenjima pojmova tamna tvar ili crna rupa. Dakle, kao što sam već rekao, netko može imati pojam (i time misli koje sadržavaju taj pojam) bez potpunog poznavanja uvjeta primjenjivosti tog pojma. Argument za imanje pojmova Baker prikazuje ovako:

X posjeduje pojam C ako i samo ako (i) X može primjeniti C točno u značajnom broju slučajeva; i (ii) X ima neko (možda djelomično) razumijevanje C-ovih uvjeta i posljedica primjenjivanja. (Baker 2013: 133)

7.2 Stjecanje *Self-concepta*

Kada netko ima robusnu perspektivu prvog lica, on je mora manifestirati. Za manifestiranje robusne perspektive prvog lica, on mora moći svjesno pojmiti sebe kao ja u prvom licu, mora biti svjestan da zamišlja sebe kao ja, ili drugim rječima, on mora imati *self-concept*. Misao koju bi on izjavio rekavši: "Ja želim da sam ja filmska zvijezda." Sadrži pojmove želju, filmsku zvijezdu i njegov *self-concept*. Dakle, da bi netko mogao misliti o sebi kao ja u prvom licu, on mora imati *self-concept*. Kako netko stječe *self-concept*?

Za Baker je to kroz jezik. Kako netko uči sve više jednog jezika, tako stječe sve više različitih pojmova o stvarima oko sebe. To su pojmovi o njegovim potrebama i htjenjima (gladan, mlijeko), o članovima obitelji (mama, tata, brat, ujna), o stvarima oko sebe (krevet, auto, veliko)... Kako se ti pojmovi sve više nakupljaju dijete nauči pojmove za njegova mentalna stanja ("Vidiš li psa?"). Oko druge godine, pojavljuje se prekretnica i dijete odgovara na pitanja poput "Zaželi želju!", na što mogu odgovoriti: "Ja želim da ja imam kamion..." Kada se pojavljuju takvi odgovori – ne samo zvukovi slični onima kakve radi papiga – on pokazuje znakove početaka robusne perspektive prvog lica. (Baker 2013: 136)

Baker smatra da netko ne može razviti *self-concept*, ako taj netko nema puno pojmova koji su dobiveni empirijskim putem. Empirijski podaci su bitni za razvijanje mnogo različitih pojmova. Međutim, treba se zapitati može li se razviti *self-concept*, bez empirijskih pojmova? Ja smatram da nije nužno imati mnogo empirijskih pojmova za razvoj *self-concepta*. Logički možemo zamisliti da je radnja iz filma *The Matrix* stvarna. Naime, u tom filmu se svima činilo kao da imaju mnogo empirijskih podataka, a zapravo nisu imali nikakav empirijski podatak o tome što se događa oko njih, ali i tako bez empirijskih podataka su razvili *self-concept*. Naime, kad su se probudili iz matrice imali su već razvijen pojam o sebi, imali su već razvijenu robusnu perspektivu prvog lica, što znači da su imali *self-concept*.

Drugi, iako puno slabiji primjer koji mi pada na pamet je slučaj Immanuela Kanta. Podaci o njemu govore kako se kroz cijeli svoj život najvjerojatnije nije micao iz svog rodnog grada Königsberga. Budući da nije imao puno kontakata sa ostatkom svijeta, nije mogao niti imati puno empirijskih podataka, a ipak ga smatramo jednim od najvećih umova u povijesti filozofije i to filozofije koja zahtjeva jako veliki stupanj *self-concepta*.

Slijedi Bakerin argument za opravdavanje jezika kao nužnog za razvoj robusne perspektive prvog lica:

1. Nužno, netko ima robusnu perspektivu prvog lica samo ako ima *self-concept*.
2. Nužno, netko ima *self-concept* samo ako ima mnogo empirijskih pojmova.
3. Nužno, netko ima mnogo empirijskih pojmova samo ako zna javni jezik.
4. Nužno, netko zna javni jezik samo ako ima socijalne i lingvističke odnose.
- ∴ 5. Nužno, netko ima robusnu perspektivu prvog lica samo ako ima socijalne i lingvističke odnose. (Baker 2013: 137)

Mislim da se ovaj argument može pobiti u drugoj i trećoj premisi iz već spomenutih razloga. Naime, dobro je da ljudi razvijaju svoje pojmove proširujući svoju empiriju, jer će tako bolje spoznavati svijet oko sebe i reagirati na njega, bolje predviđati radnje drugih..., ali nije **nužno** da bi razvili *self-concept*. *Self-concept* se može razviti i bez velikog kapaciteta za empiriju. Za jezik je tvrdnja još jača jer lakše možemo zamisliti gore opisaong Romula koji nije imao potrebu razviti jezik jer nije imao s kime razgovarati (ili nama bližeg Tarzana), a oni mogu imati razvijenu robusnu perspektivu prvog lica, pa tako i *self-concept*. Poznavanje jezika je poželjno, lakše nam je kad znamo izreći ono što mislimo, i imamo više pojmova kada poznajemo prirodni jezik, ali nije **nužno** za razvijanje *self-concepta*.

Slijedi još jedan primjer kojim ću nastojati pokazati svoju sumnju, preuzet od Baker – na pustom otoku se nasukao Robinson Crusoe koji ne zna govoriti ni jedan jezik i kad je vidio

neka stvaranje u moru, ispustio je zvuk *morski psi*. Kako Crusoeov zvuk *morski pas* može izraziti jedan pojam prije nego neki drugi? Nije mogao formirati intenciju referiranja na morske pse sa zvukom *morski psi* ako već prije toga nije znao neke dijelove prirodnoga jezika. Nije mogao formirati intenciju prema vrsti bića koju vidi zvukom *morski psi* ako nije znao jezik, znači da nije mogao steći pojam vrste bića. Da bi netko imao *self-concept*, on mora imati na raspolaganju puno empirijskih pojmova čije stjecanje ovisi o javnom jeziku. U odsustvu društava, ne bi postojale osobe: ljudski organizmi, možda, ali ne osobe, ne bi bilo pojedinaca koji bi mogli reflektivno gledati na sebe kao ja iz prvog lica. (Baker 2013: 138)

Moj odgovor je da njemu nije bio potreban razvitak prirodnog jezika. Naime, on je mogao sebi u glavi zamisliti morsko biće bez ispuštanja ikakvog zvuka. Njegova misao tada ne bi bila *morski psi*, prije bi bila nešto kao *opasnost, bježi!*, ali Crusoe bi u tom slučaju i dalje mogao razviti pojam o morskim psima, iako za njega to ne bi bili morski psi. Isto tako kad bi pojeo jabuku, u glavi bi mu bilo *slatko, dobro, nisam više gladan...*, on to ne bi morao izreći da bi mogao imati pojam o jabuci. Dovoljan je njegov osjećaj ugone nakon što je pojedje da stvori pojam o toj jabuci, iako ne bi znao da je to jabuka. Isto tako je i sa *self-conceptom*, on ne bi morao poznavati riječ *Ja* da bi mogao imati *self-concept*. Nakon nekog vremena bi shvatio da više *on* nije gladan ako pojedje jabuku, shvatio bi da je *on* u opasnosti ako je jednom imao bliski susret sa gladnim morskim psima, shvatio bi da je *njemu* bilo hladno kad je zadnji put padala kiša po njemu, pa će si napraviti sklonište... Razvio bi svijest o samome sebi, samo-svijet, što znači da bi razvio robusnu perspektivu prvog lica. Smatram da ljudi neke pojmove mogu imati i samo u svojoj glavi, bez potrebe da ih izriču javno ili da uopće znaju u potpunosti što bi taj pojam trebao značiti. Isto tako smatram da se i na drugi način, osim poznavanja jezika može razviti i *self-concept*.

7.3 Od pojma prvog lica do svojstava prvog lica

Pretpostavimo da se prirodna znanost u potpunosti može izraziti u trećem licu, naturalisti poriču da postoje bilo kakava nereducibilna svojstva prvog lica. Svojstvo prvog lica je svojstvo koje može biti prikazano jedino od bića koja imaju perspektivu prvog lica. Iako naturalisti poriču potojanje perspektive prvog lica, oni ne poriču postojanje pojma o prvom licu. Svi mi imamo taj pojam, svi zamišljamo stvari u prvom licu i možemo se zapitati što netko drugi sad zamišlja ili čak i što je ovoj mački u glavi kada se uvlači u kutiju koja joj je očigledno premala i sl. Kroz povijest se može vidjeti da smo imali pojmove koji su se smatrali istinitima, ali su se pokazali da nisu, kao što je flogiston. Znamo što je flogiston, iako ne

postoji svojstvo koje odgovara pojmu flogiston. Naturalisti isto tako mogu reći da znamo za pojam prvoga lica, ali da je on prazan, o njemu se može govoriti, ali on zapravo ne referira ni na što u stvarnosti.

Treba pokazati da perspektiva prvoga lica nije prazan pojam. Treba zadovoljiti uvjet da netko može pojmiti sebe kao ja u prvom licu. Već na prvi pogled možemo vidjeti da to nije teško zamisliti i da se to dešava veoma često. Na primjer: "Nisam shvatio da sam bio bezobrazan." Ovo je svakidašnja izjava zbog koje možemo pretpostaviti da je uvjet poimanja sebe kao ja u prvom licu zadovoljen. Zato imamo dobre razloge za vjerovati da pojam prvog lica nije prazan.

Tvrdnja ja*-rečenice je tvrdnja koja garantira oboje, da subjekt ja*-rečenice postoji i da subjekt može pojmiti sebe kao ja u prvom licu – tj., može pojmiti sebe kao ja bez korištenja imena, opisa, ili neke druge reference u trećem licu. (Baker 2013: 107)

Dakle, tvrdnja neke rečenice iz perspektive prvog lica sadržava uvjet da netko može pojmiti sebe kao ja u prvom licu bez korištenja imena, opisa ili bilo koje reference u trećem licu. Ako je pojam prvog lica prazan, onda ne postoji nitko tko može pojmiti sebe kao ja u prvom licu. Ali znamo za mnogo primjera u kojima ljudi sebe poimaju kao ja u prvom licu što znači da pojam prvog lica nije prazan. Ako pojam prvog lica nije prazan, onda on izražava neka svojstva. Ako pojam prvog lica izražava svojstvo, onda je to svojstvo *biti u prvom licu*. Dakle, pojam prvog lica izražava svojstvo *biti u prvom licu*.

7.4 Kompletna ontologija mora sadržavati perspektivu prvog lica

Imaju li rečenice koje su izrečene u prvom ili u trećem licu istu istinosnu vrijednost? Je li uvijek isto kad ja kažem: "Ja sam gladan." ili "MT je gladan"? Kroz Bakerin slijedeći misaoni eksperiment ću dokazati da nije:

Jones radi kao menadžer neke kompanije, on je multimilijunaš i on ima vjerovanje koje izražava u vremenu t: "Ja vjerujem da sam bogat." Na jedan, za Jonesa, nesretan dan, Jones je otet, dobio je udarac u glavu i ostavljen je sa strane ceste daleko od kuće. Kada se oporavio, Jones se nije sjećao ničega od prijašnjeg života. Počeo je zarađivati za život teško radeći kao farmer. Često je u novinama ili na internetu čitao o Jonesu, multimilijunašu koji je nestao. Počeo je vjerovati da je Jones bogat i u vremenu t' je izrazio svoje vjerovanje: "Ja vjerujem da je Jones bogat.", ne znajući da je on zapravo Jones. Nakon toga je Jones dobio na lotu, pa je Jones došao u vjerovanje u vremenu t": "Ja vjerujem da sam bogat." U isto vrijeme,

Jonesova kompanija iz prijašnjeg života je propala i Jones je izgubio sve što je imao i postao siromah. Tako je Jones krivo došao do vjerovanja: "Ja vjerujem da je Jones siromašan." (Baker 2013: 110-111)

Što nam ovaj misaoni eksperiment pokazuje? Imamo dvije rečenice, jedna u prvom licu i jedna jednaka, ali u trećem licu:

(1) Ja vjerujem da sam ja bogat (izjavio je Jones).

(2) Ja vjerujem da je Jones bogat (izjavio je Jones).

Ako uzmemo ove dvije izjave i ispitujemo njihovu istinitost kroz različita vremena iz eksperimenta, dobivamo da one nemaju jednaku istinosnu vrijednost. U vremenu t , obje izjave su istinite. U vremenu t' je druga izjava bila točna, a prva nije – Jones-farmer nije bio bogat, ali Jones-menadžer je bio bogat, a Jones-farmer to nije znao. Dakle, kad je rekao: "Ja vjerujem da sam ja bogat.", ta izjava nije točna, a kad bi rekao: "Ja vjerujem da je Jones bogat.", ta izjava je točna. U trećem vremenu t'' kada je Jones-farmer dobio na lotu, a Jones-menadžerova kompanija je propala, izjava: "Ja vjerujem da sam ja bogat." je točna, dok izjava: "Ja vjerujem da je Jones bogat." nije točna. Zaključujemo da Jones mora znati da je on osoba o kojoj se daju izjave, inače tvrdnja ima drugačiju istinosnu vrijednost. Ako Jones ne zna da se radi o njemu, to može imati velike posljedice na njegov život. Uvjeti za istinitost su ti koji ovise o perspektivi prvog ili trećeg lica. Uvjeti istinitosti u trećem licu ne moraju biti jednaki onima u prvom licu.

Jedna od glavnih svrha rečenica i misli u prvom licu je da racionalno vode djelovanja. Kada je Jones povjerovao da je Jones bogat, ali ne znajući da je Jones zapravo on sam, počeo je raditi kao farmer. Da je Jones nastavio vjerovati da je bogat, vratio bi se svojem prijašnjem, bogatom načinu života. Svrhe vođenih radnji ne mogu biti ostvarene bez vjerovanja koja su izražena u prvom licu. Ono što je važno u svemu ovome je to da imajući vjerovanja iz prvog lica mijenja uvjete istinosti za neke događaje, a ti događaji mogu onda dovoditi do promjena u ponašanju što ostavlja posljedice na stvarnost svijeta i time mora pripadati ontologiji ovoga svijeta.

8. Primjene perspektive prvog lica

Do sada smo vidjeli nemogućnost redukcije i eliminacije perspektive prvog lica, te pozitivne argumente u prilog postojanja perspektive prvog lica. U ovom poglavlju ću prikazati gdje se sve perspektiva prvog lica može primjeniti, zašto nam je ona korisna i zašto bi svijet bez nje bio potpuno drugačiji od onog kakvim ga mi sada percipiramo.

8.1 Osobe

Nakon što smo vidjeli što je sve potrebno za imati perspektivu prvog lica, ovdje ćemo vidjeti što je to što karakterizira osobe. Što je to što osobe izdvaja od ostatka stvari koje postoje u stvarnosti? Kada razmatram svoje postojanje 'iznutra', izgleda da moje postojanje u budućnosti ili prošlosti - postojanje istog ja kao što je ovaj kojeg sada imam - ne ovisi o ničemu drugome nego samo o sebi. Da bi spoznao svoje postojanje, čini se dovoljno da upotrijebim riječ ja. (Nagel 1986: 33) Zbog toga su nam potrebni neki objektivniji uvjeti da bi nešto postalo osobom, pa ću prikazati kako Baker dolazi do uvjeta za biti osobom.

Fizički organizam sam po sebi očito ne može imati um: ne postoji način na koji možemo dobiti subjektivnost od 100 kilograma subatomske čestice. Zato nam je potrebna dublja analiza procesa postajanja osobom. Kada se ljudska bića rode, ona su svjesna bića kojima nedostaju jezik i pojmovi. Kao što smo vidjeli, za Baker, most između dječje spoznaje i odrasle spoznaje je prirodni jezik. Mnoga naša mentalna stanja ovise o prirodnom jeziku za njihovo postojanje. Stekavši *self-concept*, osoba postaje samosvjesna: dobija mogućnost poimanja sebe kao ja u prvom licu. Kao što je već rečeno, prijelaz iz svijesti u samosvijest je isti put kojim ide prijelaz iz osnovne u robusnu perspektivu prvog lica, a nosioci robusne perspektive nužno su utjelovljene ljudske osobe.

Baker inzistira na tome da osobe moraju imati svoje tijelo. Znači da smo mi esencijalno utjelovljeni, iako ne moramo nužno imati tijela koja sada imamo. Sastavljeni smo od naših tijela, a tijela koja nas sada sačinjavaju su organizmi.

Ljudska osoba može biti sastavljena od ne-biološkog tijela a da i dalje nastavi postojati. Može biti moguće da ljudska osoba prolazi kroz postupnu zamjenu njezinog ljudskog tijela neorganskim dijelovima na način da perspektiva prvog lica nastavi postojati; ako je tako, onda bi ona (osoba) nastavila postojati, ali bi prestala imati ljudsko tijelo. (Baker 2000: 106)

Sa dovoljno živčanih implanata, umetaka u mozak, umjetnih udova, možemo doći do toga da nas sačinjavaju neorganska tijela. Ono što je potrebno za naše kontinuirano postojanje je

kontinuirano oprimjerivanje naše perspektive prvog lica, zajedno sa tijelom koje ima mehanizme koji omogućuju da mozak može raditi to što radi. (Baker 2013: 142) Možemo izgubiti sve osim našeg mozga koji funkcionira, ali i dalje bismo to bili mi, dokle god imamo neko tijelo koje može obavljati funkciju oprimjerivanja perspektive prvog lica. Već se sada pitamo je li moja baka koja je stavila umjetni kuk kiborg ili je i dalje ljudsko biće ili ljudska bića mogu ujedno biti i kiborzi. Iako ovo nije rasprava za stranice ovog rada, sigurno je da je ona osoba.

Kako je uopće došlo do razvitka prvih osoba? Kada je neka skupina hominida izmislila jezik, a mozgovi su se razvili do točke kada su mogli podržavati robusnu perspektivu prvog lica, nova vrsta bića je počela postojati – **osobe**. Ta nova vrsta nije bila biološki nova, ali metafizički jest – bića sa novom vrstom uzročne moći. (Baker 2013: 142)

8.2 Uvjeti za osobni identitet

Baker tvrdi da smo mi fundamentalno osobe, koje su nužno utjelovljene, ali nemamo nužno tijela koja sada imamo. Za osobe, perspektiva prvog lica (prvo osnovna, pa onda robusna) je esencijalno svojstvo koje čini osobu fundamentalnom vrstom stvari koja jest. Zbog toga perspektiva prvog lica također diktira uvjete postojanja neke osobe: osoba postoji dokle god je njezina perspektiva prvog lica (osnovna ili robusna) oprimjerena. Također, osoba ne dolazi u stanje postojanja instantno, ona dolazi u stanje postojanja postepeno.

Ukratko, svojstvo *biti osobom* je svojstvo oprimjerenja perspektive prvog lica, gdje perspektiva prvog lica je ili može postati robusna. Svojstvo *biti ja* je svojstvo *biti ovo oprimjerenje* perspektive prvog lica. *Biti ovo oprimjerenje* perspektive prvog lica je ono što mene čini mnome. Iz ovoga slijedi da uvjeti postojanja za biti osobom su u prvom licu, dok su životinjski uvjeti postojanja u trećem licu, biološka svojstva. Ne samo životinje, nego i sve drugo osim osoba – flora i fauna, artefakti, umjetnost – imaju uvjete postojanja u trećem licu. Razlog zbog kojeg su uvjeti postojanja za osobe u prvom licu je taj da samo osobe imaju robusnu perspektivu prvog lica, o kojoj sve naše institucije – umjetnost, znanost, pravo, religija... – ovise. Svi drugi uvjeti za biti osobom (logički, fizički, somatski ili bilo koji drugi) moraju za sobom ostavljati ono što je karakteristično za osobe: robusnu perspektivu prvog lica. (Baker 2013: 144-145)

S dovoljno živčanih implanata i umjetnih proteza, možemo biti sastavljeni od tijela koja su djelomično ili u potpunosti anorganska. Ono što je potrebno da bismo bili osobe jest da naše tijelo mora imati mehanizme koji mogu podržati perspektivu prvog lica. Naša

perspektiva prvog lica je oprimjerenje svojstva *biti u perspektivi prvog lica*, a to je svojstvo koje ne može biti podijeljeno ili duplicirano. To znači da čak i kad bi mogli replicirati molekulu po molekulu moga tijela, moja replika ne bi imala moju perspektivu prvog lica.

Ovdje Baker ide protiv uobičajenoga mišljenja. Naime, uobičajeno mišljenje jest da kada se neka osoba klonira, onda dobijemo dvije potpuno identične osobe. Međutim, ovdje ćemo dobiti identične osobe u svemu osim u oprimjerenjivanju svoje robusne perspektive prvog lica, što znači da po Bakerinim kriterijima to nisu dvije iste osobe. Da bi bili dvije iste osobe, da bi bili identični, moraju imati istu perspektivu prvog lica. Proučimo sljedeće:

Jedna verzija problema duplikacije pokazana je s misaonim eksperimentom o podjeli mozga. Pretpostavimo da se mozak može podijeliti i jedna polovica je stavljena u lijevo tijelo (Ljevak), a druga polovica je stavljena u desno tijelo (Dešnjak). Pretpostavimo i da nakon ove podjele obje polovice mozga imaju jednaku funkciju kao što je to imao cijeli mozak prije duplikacije. Pitanje je koji je od ove dvojice, Ljevak ili Dešnjak, originalna osoba? Budući da Ljevak nema nikakvih većih prava tvrditi da je on originalna osoba, ni Dešnjak isto tako, Baker predlaže treću opciju, da nije ni jedan od njih. (Baker 2013: 153-154)

Ako ovdje Baker predlaže treću opciju, onda ću ja predložiti i četvrtu opciju, a to je da su oba originalne osobe. Intuicija nam govori da ako ni jedan od njih nema veća prava za tvrditi da je on originalna osoba, a oba su ista kao onaj jedan koji je bio prije, onda trebamo zaključiti da su oba ista osoba kao i ona koja je bila prije. Mislim da je većina drugih uvjeta osobnog identiteta na tragu toga da su i Ljevak i Dešnjak originalna osoba, ali izgleda da Bakerini uvjeti odgovaraju tome da nije ni jedan od njih, da je originalna osoba naprosto prestala postojati.

8.3 Postojanje drugih osoba

Uvjet našeg znanja o postojanju drugih osoba je taj da moramo imati pojam subjekta iskustva i onda taj pojam oprimjerimo na druge osobe. Međutim, ovaj uvjet nije dovoljan, zato što tako možemo dobiti samo ideju o tome da oni imaju iskustva (emocije, želje...), a nećemo moći znati *kakva* su ta njihova iskustva. (Nagel 1986: 20) Možemo imati samo predodžbu o tome kakva su ta njihova iskustva, ali nikad ne možemo iskusiti točno ono što oni proživljavaju.

Problem je taj što se nama čini da druge osobe čine vanjski svijet, a empirijske pretpostavke su mnoge filozofe dovele do toga da se pripisivanje mentalnih stanja na druge mora analizirati u terminima ponašanja, ili kao dio neke teorije koja opisuje kako je došlo do

promatranog ponašanja. Što znači da bi se naša mentalna stanja trebala promatrati kroz naše ponašanje, jer je ono jedino koje se može promatrati sa znanstvenog stajališta.

Možda će biti lakše razumjeti kroz ovaj primjer; kada neki muškarac koji nismo mi dobije udarac nogom u genitalije, svaki muškarac (ali baš svaki koji ima genitalije, makar je onaj koji je dobio udarac njegov najgori neprijatelj) uvijek će napraviti bolnu grimasu na licu. Ta bolna grimasa pokazuje da mi imamo pojam drugih osoba jer suosjećamo sa unesrećenim muškarcem, međutim, nikada ne možemo znati točno kako je njemu kojega sada boli. U ovom slučaju je naše zamišljanje i suosjećanje s unesrećenim bolje nego da smo sami bili subjekt tog iskustva, dok recimo osobe ženskog spola će se (barem iz mojeg iskustva) uvijek smijati nekom ovakvom događaju jer nikada nisu bile subjekt nekog takvog iskustva i njih to zabavlja. Može li se pretpostaviti bivanje drugih u istim fizičkim stanjima u kojima sam i ja kad osjetim bol, da oni osjećaju nešto potpuno drugo ili ne osjećaju ništa uopće? Ovo pitanje ide protiv naše intuicije, a može biti i da su fizička stanja i subjektivna iskustva ponekad dva aspekta jedne te iste stvari. Jedno ne može bez drugoga i kad se dešava jedno, nužno se dešava i drugo u takvim slučajevima.

9. Zaključak

Budući da sam najviše govorio o fizikalnom naturalizmu, mislim da je fizika zapravo samo jedan od načina na koji mi shvaćamo svijet, zbog toga što nam se dosada taj način pokazao najkorisnijim. Međutim, taj način shvaćanja svijeta je samo jedan od načina na koji se svijet može shvatiti. Dugo se mislilo da je Newtonova fizika ta koja najbolje objašnjava svijet i pojave u njemu, ali već sada znamo da ona ipak nije bila najbliža istini zbog pojave Einsteinove fizike. Možda ćemo jednog dana toliko napredovati da ćemo moći proučavati svijet i naša mentalna stanja ne-fizičkim metodama. Razlika između mentalnog i fizičkog je prevelika da bi oboje promatrali istim metodama i alatima proučavanja. Dok ne razvijemo nešto bolje, smatram da naturalizam ne bi trebao biti tako striktan po pitanju postojanja 'sumnjivih' entiteta poput perspektive prvog lica.

Baker je objasnila postojanje i razvijanje perspektive prvog lica kroz dvije razine – osnovnu perspektivu prvog lica i robusnu perspektivu prvog lica. Osnovna perspektiva prvog lica je ona koju svi imamo kad se rodimo, a razvitkom robusne perspektive prvog lica postajemo osobe. To nam je bitno zbog toga što imanje robusne perspektive prvog lica je ono što nas, kao ljude, razlikuje od svih drugih bića i svih drugih stvari na svijetu. Prema Baker taj razvitak se dešava kroz više faza: prikupljanja pojmova kroz jezik i mnogo empirijskih

podataka, nakon toga slijedi razvijanje *self-concepta* iz kojeg se razvija svojstvo *biti u prvom licu*. Imajući to svojstvo znači da imamo perspektivu prvog lica, a to je uvjet za biti osobom – oprimjerenje perspektive prvog lica.

Kao što sam već rekao tokom rada, mislim da je Baker u pravu po pitanju postojanja prvog lica i zatvorenosti naturalizma, ali mislim da je pogriješila kada je navodila korake koji vode do perspektive prvog lica. Moja najveća kritika jest da poričem da je jezik nužan za razvijanje robusne perspektive prvog lica. To dokazuju primjeri (Romul, Tarzan, Robinson Crusoa) koje sam naveo. Također smatram da ni mnogo empirijskog iskustva nije nužno za razvoj robusne perspektive prvog lica, iako bi bilo poželjno jer se time razvija mogućnost za spoznavanje više pojmova.

Odbivši sve pokušaje redukcije ili eliminacije perspektive prvog lica, Baker je pokazala da perspektiva prvog lica postoji, da je ona stvarna i stoga mora pripadati potpunom opisu svijeta. Ukoliko takvom opisu svijeta nedostaje perspektiva prvog lica, tada mu nedostaje nešto bitno što svi mi imamo, ona je tu, a znanost je ne može prepoznati. Potpuni opis svijeta ne smije biti ni iz kakve točke gledišta jer u tom slučaju izostavlja neke bitne stvari iz svijeta.

Budući da perspektivu prvog lica fizikalni naturalizam ne prepoznaje, trebalo bi od njega odustati u ontologiji. Vidjeli smo da se perspektiva prvog lica ne može eliminirati niti reducirati i zbog toga ne bi trebalo ograničavati ontološke zaključke samo zato što se ne uklapaju u znanstvene metode. Kao što smo vidjeli iz prijašnjih argumenata, znanost ne prepoznaje perspektivu prvog lica kao nešto što stvarno postoji i zbog ovoga i sličnih primjera, znanost ne bi trebala imati zadnju riječ na temu opisa stvarne slike svijeta ili bi se znanost trebala proširiti.

10. Literatura

1. Baker, L.R., 2013., *Naturalism and The First – Person Perspective*, Oxford University Press
2. Nagel, T., 1986., *The view from nowhere*, Oxford University Press
3. Reichenbach, H., 1966., *The Elements of Symbolic Logic*, Free Press
4. Velleman, D., 2006., *Self to Self*, Cambridge University press
5. Baker, L.R., 2000., *Persons and Bodies: A Constitution view*, Cambridge University Press
6. Perry, J., 1979., "The Problem of the Essential Indexical", *Nous* 13
7. Lewis, D., 1979., "Attitudes De Dicto and De Se.", *Philosophical Review* 88
8. Searle. J.,R., 2000., "Consciousness.", *Annual Review of Neuroscience* 23
9. Dennett D., 2009.b, "Intentional Systems Theory", *Oxford Handbook of Philosophy of Mind*
10. Metzinger, T., 2003.a, *Being No One: The Self-Model of Subjectivity*, Cambridge MA:MIT Press
11. Tomasello, M., 1999., *The Cultural Origins of Human Cognition*, Cambridge, MA: Harvard University Press
12. Blackburn, S. 1996: *The Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press
13. Honderich, T. 2005: *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford University Press